

E-ISSN : 3023-4417

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Article Type : Research Article

Yıl: 2023 Sayı: 1

NOUS
Academy
Journal
PHILOSOPHY, POLITICS & RELIGION

Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2023

Geliş Tarihi/Date Received : 23.06.2023

Kabul Tarihi/Date Accepted : 09.09.2023

Year: 2023 Issue: 1

Liberalizm ve Liberalizmin Milliyetçilik Bakımından Değerlendirilmesi

Liberalism and Evaluation of Liberalism in Terms of Nationalism

Ömer Faruk Susoy

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
Doktora Öğrencisi

Zonguldak Bülent Ecevit University, Political Science and Public Administration, Ph.D. Candidate

omerfaruksusoy78@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1804-4805>

Atıf/Citation

Susoy, Ömer Faruk. "Liberalizm ve Liberalizmin Milliyetçilik Bakımından
Değerlendirilmesi". *Nous Academy Journal* 1 (2023), 20-48.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.8395712>

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-
NonCommercial License altında
lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative
Commons Attribution-NonCommercial
License

İntihal/ Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımı ile
taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by
iThenticate and no plagiarism detected.

Araştırma & Yayın Etiği/Research & Publication Ethics

Bu makale en az iki hakem tarafından
incelenmiştir. Yayın etiği ihlalleri yazarın
sorumluluğundadır.

This article has been reviewed by at least two
referees. Violations of publication ethics are the
responsibility of the author(s).

Öz

Bireycilik, serbest piyasa, sınırlı devlet gibi temel argümanları olan liberalizmin, dünyada ve Türk siyasal hayatında gelişim seyri farklı olmuştur. Avrupa'da Aydınlanma Çağı'nın ürünü olarak mutlakiyetçi rejimlere karşı ortaya çıkan liberalizm, Osmanlı'da daha çok modernleşme hareketleri ile ithal edilmiştir. Liberalizmin Cumhuriyetin ilk yıllarında her ne kadar dışlandığı söylene de 1929 yılına kadar uygulanmaya çalışıldığı görülmüştür. II. Dünya Savaşı sonrası DP liberal bir söylemle iktidara gelmiş AP'de bu çizgiyi devam ettirmiştir. Dünyada ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinde liberalizmin altın çağı ise 1970 sonlarında başlayan küreselci neoliberal dönem olmuştur. ANAP-LDP ve 2010 yılına kadar AK Parti liberal politikalar uygulamıştır. Çalışmada liberalizmin dünyada ve Türk siyasal hayatında tarihsel gelişimi ele alındıktan sonra liberalizm ne kadar milliyetçi sorusuna cevap aranmak istenmiştir. Bunun için bazı ana odak noktalar (toplum görüşü, ulus vb.) işaret edilmiş ve her iki ideolojinin bu noktalara bakışı incelenmiştir. Bu odak noktalar incelendikten sonra da doğrudan iki ideolojinin ilişkisine odaklanılmıştır. Çalışmada bir de milliyetçiliğin alt formu olan liberal milliyetçilik konusu ve temel değerleri ele alınmıştır. Çalışmanın sorusuna cevap bulma yolunda kat edilen bu süreç sonunda liberalizmin milliyetçilikle sınırlı ortak noktası olsa da aslında milliyetçi bir ideoloji olmadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca liberal milliyetçiliğin gerçek hayatta pek de uygulanabilir olmadığı yönünde bir kanı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Liberalizm, Milliyetçilik, Ulus Devlet, Liberal Milliyetçilik

Abstract

The development course of liberalism, which has basic arguments such as individualism, free market, limited state, has been different in the world and in Turkish political life. Liberalism, which emerged against the absolutist regimes as a product of the Age of Enlightenment in Europe, was imported mostly with modernization movements in the Ottoman Empire. Although it is said that liberalism was excluded in the first years of the Republic, it was seen that it was tried to be implemented until 1929. II. After the World War II, the DP came to power with a liberal discourse and the EP continued this line. The golden age of liberalism in the world and in the history of the Republic of Turkey was the globalist neoliberal period that began in the late 1970s. ANAP-LDP and AK Parti until 2010 implemented liberal policies. In the study, after the historical development of liberalism in the world and in Turkish political life, it was desired to seek an answer to the question of how nationalistic liberalism is. For this, some main focal points (society, nation, etc.) were pointed out and the viewpoints of both ideologies on these points were examined. After examining these focal points, the relationship between the two ideologies was directly focused. In the study, the subject of liberal nationalism, which is a sub-form of nationalism, and its basic values are discussed. At the end of this process, which was taken to find an answer to the question of the study, it was revealed that although liberalism has a limited common point with nationalism, it is not actually a nationalist ideology. In addition, there has been a belief that liberal nationalism is not very applicable in real life.

Keywords: Political science and public administration, Liberalism, Nationalism, Nation State, Liberal Nationalism

Giriş

Özgürlük ve serbestlik şeklinde ifade edilebilen, Fransızca “libre” kelimesinden türetilen liberalizm, genel olarak devletin sosyal ve ekonomik hayata mümkün olduğunca az müdahale etmesi olarak ifade edilebilmektedir. Farklı açılardan farklı tanımlamaları olsa da genelde “özgürlük” ana eksen olmaktadır.¹ Bir akıl çağı ürünü olan liberalizm, barışın egemen olduğu bir ortamda özgürlükleri garanti altına almayı hedeflemektedir.² Özellikle yaşam, hürriyet, mülkiyetlerin garanti edilmesine odaklanan liberalizm, bunların dışındaki diğer özgürlükler üzerinde devletin kısıtlayıcı olmaması gerektiğini öne sürmektedir.³

Her fırsatta bireye ve bireyin hak ve hürriyetlerine dikkat çeken, “bırakınız yapsınlar” (laissez-faire) sloganı ile özdeşleşen liberalizm; toplumu ve bireyi, devlet tahakkümü karşısında korumayı esas almıştır.⁴ Bu sebeple de mutlakiyetçi sistemlere karşı olması ile bilinmektedir.⁵ Bu doğrultuda liberaller anayasal ve temsili demokrasiye önem vermişlerdir.⁶ Liberaller demokrasiye önem verdiklerini ifade etmiş olsalar da demokrasinin savunmasızlığına da dikkat çekmişlerdir. Çünkü zaman zaman çoğunluğun despotizmine sebep olabileceği yönünde endişeler taşımaktadırlar.⁷

Liberalizmi liberalizm yapan belli başlı değer ve ilkeler bulunmaktadır.⁸ Bunlardan bazıları bireycilik, çoğulculuk, insan hakları, farklılık ve hoşgörü, anayasacılık, tarafsız ve sınırlı devlet, hukukun üstünlüğü olarak ifade edilebilmektedir. Liberalizmde devlet hak ve hürriyetleri koruyup kollamakla görevlendirilmiştir. Bunun içinde devlet bir yandan hukuk düzeninin tesisinden, temel hizmetleri yerine getirmekten ve güvenliği sağlamadan sorumlu tutulmuştur. Öte yandan devlet piyasaya müdahalede bulunmaktan kaçınarak sadece piyasanın işleyişinde karşılaşılabilecek engelleri ortadan kaldıracaktır.⁹

Liberalizm ile ilgili yapılan literatür taraması sonucunda örneğin Heywood (2015) “Siyasi İdeolojiler” adlı eserinde daha çok liberalizmin kökenine, gelişimine,

¹ Burak Ercoşkun, “Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Liberalizm”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 72 (Mart-Nisan 2019), 105-106.

² Mustafa Erdoğan, “Liberalizmin Tarihi ve Felsefi Temelleri”, *Eskiyeni* 15 (Aralık 2009), 5.

³ Harun Bıçakçı, “Osmanlıdan Günümüze Liberalizm ve Liberal Partiler”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 74 (Temmuz 2019), 171.

⁴ Ercoşkun, “Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Liberalizm”, 106.

⁵ Fatmagül Berktaş, “Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, ed. H. Birsen Örs (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, 2016), 50.

⁶ Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, çev. Ahmet Kemal Bayram - Özgür Tüfekçi-Hüsamettin İnanç vd. (Ankara: Adres Yayınları, 2015), 41.

⁷ Sinan Avan, “Gerçekten Liberalizm Mi? Yoksa Sadece Söylem Mi?: Tek Partili Türkiye’de Liberal Gelişmeler”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 48 (Mart-Nisan 2015), 35.

⁸ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, 43.

⁹ Ercoşkun, “Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Liberalizm”, 109-110.

temel ilkelerine, liberalizmin farklı dönemlerdeki dönüşümlerine odaklanmıştır. Yine bu alanda çalışmaları olan Bora (2005) “Liberalizm” adlı çalışmasında liberalizmin Türk siyasal hayatında geçirdiği önemli evreleri ve her bir döneme damgasını vuran liberal Türk aydınları üzerine yoğunlaşmıştır. Liberalizm ideolojisi ile özdeşleşmiş Erdoğan (2009) “Liberalizmin Tarihi ve Felsefi Temelleri” adlı makalesinde yine liberalizmin kökeni ve düşünsel alt yapısının önemli dinamikleri üzerinde durmuştur. Bu çalışmada da önce diğer çalışmalarda olduğu gibi dünyada daha sonra Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti’nde liberalizmin tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Ardından literatür taramasında pek karşılaşılmayan bir konu olan liberalizm ne kadar milliyetçi olabilir sorusuna yanıt aranmak istenmiştir. Bunun için liberalizm ile öncelikle genelde milliyetçilikle ilişkilendirilen toplumsallık, ulus ve ulus devlet ve homojenleşen kültür gibi kavramlarla ilişkisi incelenmiştir. Daha sonra bu kavramlar ışığında doğrudan liberalizmin milliyetçilikle gerçekten ilişkisinin olup olmadığı üzerinde durulmuştur. Son olarak da milliyetçiliğin bir alt formu olan “liberal milliyetçiliğe” odaklanılarak bu tür milliyetçiliğin çalışmanın ana sorusuna cevap verip veremediği üzerine odaklanılmıştır.

Araştırma Yöntemi

Çalışmada esas itibari ile dünyada ve Türk siyasal hayatında köklü ideolojilerden olan liberalizm ile milliyetçilik arasındaki ilişkiye odaklanılmıştır. Bu kapsamda iki ideolojinin çoğunlukla çatışma halinde oldukları ancak ortaklaştıkları noktalarında var olduğu ortaya çıkarılmıştır. Liberal Milliyetçiliğinde bu iki ana ideolojinin etkileşimi sonrası ortaya çıktığı görülmüştür. Hem liberalizm hem milliyetçilik hem de liberal milliyetçilik ile ilgili verilere ulaşabilmek için nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır. Daha sonra elde edilen verilerle çalışmaya son hali verilmiştir.

Analiz Yöntemi

Çalışmada nitel araştırma yöntemi ile elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Ayrıca içerik analizi sayesinde hem liberalizm hem de milliyetçilik ideolojilerinin kapsamaları yeniden tekrar edilmiş hem de liberalizmin ne kadar milliyetçi olduğu sorgulanmıştır.

Veri Toplama Araçları ve Analizi

Çalışmada elde edilen veriler doküman incelemesi yapılarak konu ile ilişkili olan kitaplar, makaleler gibi ikincil kaynak dokümanlarından elde edilmiş ve bu verilerle içerik analizi yapılarak çalışma hazır hale getirilmiştir.

1. Liberalizmin Tarihsel Gelişimi

17. yüzyılda bir taraftan Avrupa’da kralların iktidarlarını pekiştirme çabalarına bir taraftan da bu çabalara karşı devrimlere, isyanlara şahit olunmuştur.

Bu süreçlerin sonrasında Aydınlanma Düşüncesinin bir ürünü olarak liberalizm ortaya çıkmıştır.¹⁰ Başka bir ifade ile liberalizm otoriterleşmeye duyulan tepkinin ideolojisi olmuştur.¹¹

Liberalizm ilk olarak John Locke ile uzlaşma ve hoşgörüyü, hak ve hürriyetlerin hukukla korunmasını esas alan “siyasal liberalizm” şeklinde ortaya çıkmıştır.¹² Bu doğrultuda temel haklar ve hürriyetler, hukukun üstünlüğü ve sorumlu ve sınırlı devlet öne çıkmıştır.¹³ Liberalizmin ekonomik boyutu ise David Humme ve Adam Smith tarafından ekonominin tamamen bireye bırakılmasını öngören “iktisadi liberalizm” şeklinde ortaya çıkarılmıştır.¹⁴ Serbest girişim, özel mülkiyet, miras, fiyat mekanizması temel argümanları olmuştur.¹⁵

Liberalizmin ortaya çıkışında üç kaynak etkili olmuştur. “John Locke, İskoç Aydınlanması ve Immanuel Kant”.¹⁶ İlk kaynak olan John Locke’a göre doğuştan bir takım hakları (hürriyet, mülkiyet, yaşam) bulunan bireyler bir toplumsal sözleşme ile devleti oluşturmuşlardır. Oluşturulan bu devlet bireylerin sahip olduğu hakları korumakla görevlendirilmiştir.¹⁷ Devlet amacından saptığı takdirde onu oluşturan bireyler için direnme hakkının doğacağını belirtmiştir.¹⁸

İkinci kaynak olan İskoç aydınlanması 18. yüzyılda David Humme, Adam Smith’in görüşlerinin yansımasıdır. Her ikisi de güçlü bir “doğal özgürlük sistemi” ile “kendiliğinden düzen” vurgusu yapmaktadır. Humme’a göre mülkiyet, adalet ve toplum ancak birlikte var olduğunda anlam kazanmaktadır.¹⁹ Sosyal düzeninin oluşumunu salt rasyonaliteye bağlanması fikrine karşı çıkmıştır.²⁰ Ona göre düzeni sağlayan şey; faydası tecrübe edilmiş pratiklerdir.²¹ Adam Smith de Humme gibi salt rasyonalizmin karşısında olmuştur.²² Smith’e göre bireylerin kişisel çıkarlarına odaklanmış olması aynı zamanda toplumsal çıkarı da arttıracaktır.²³

Smith’in idealindeki devlet sadece güvenlikle ilgilenecek, başka bir alana da müdahale etmeyecektir. Devlet güvenlik dışında bir alana örneğin ekonomiye

¹⁰ Ömür Birler, “Liberalizm”, *Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, ed. Gökhan Atılğan-E. Attila AYTEKİN (İstanbul: Yordam Kitap, 2018), 300-301.

¹¹ Berktaş, “Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, 50.

¹² Ercoşkun, “Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Liberalizm”, 106.

¹³ Bıçakçı, “Osmanlıdan Günümüze Liberalizm ve Liberal Partiler”, 173.

¹⁴ Ercoşkun, “Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Liberalizm”, 106.

¹⁵ Bıçakçı, “Osmanlıdan Günümüze Liberalizm ve Liberal Partiler”, 173.

¹⁶ Umut Erdoğan, “Liberalizm, Neoliberalizm ve Türkiye’de 12 Eylül Askeri Darbesi Sonrası Dönüşüm”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 10/1 (Ocak 2023), 289.

¹⁷ Ercoşkun, “Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Liberalizm”, 107.

¹⁸ Erdoğan, “Liberalizm, Neoliberalizm ve Türkiye’de 12 Eylül Askeri Darbesi Sonrası Dönüşüm”, 290.

¹⁹ Erdoğan, “Liberalizmin Tarihi ve Felsefi Temelleri”, 7.

²⁰ Halis Çetin, “Liberalizmin Temel İlkeleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 2/1 (2001), 226.

²¹ Erdoğan, “Liberalizmin Tarihi ve Felsefi Temelleri”, 7.

²² Ercoşkun, “Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Liberalizm”, 108.

²³ Çetin, “Liberalizmin Temel İlkeleri”, 220.

müdahale ederse bu müdahale eşitlik ve özgürlükleri tehdit edecektir.²⁴ Çünkü ona göre ekonomi ve piyasa “Görünmez El” ile düzenlenmekte ve işletilmektedir.²⁵ Rekabetin olmadığı bir ortam malların kıtlığına ve mevcut ürün fiyatlarının daha pahalı olmasına sebep olmaktadır. Devlet tarafından müdahale edilmeyen bir ekonomide sistem oldukça iyi işleyecektir.²⁶

Üçüncü kaynak ise Immanuel Kant’ın fikirleridir. Kant bireyi temel olarak özgür iradenin sınırlandırılmamasına, adalete vurgu yapmıştır.²⁷ Özellikle her bir bireyin kendi kararlarını verirken “özerk” olmasını -kişisel özerkliğe- dikkat çekmiştir. Kişisel özerkliğin olması durumunda bireylerin çalışkan, üretken olabileceğini ifade etmiştir.²⁸

Sözü edilen bu üç kaynaktan beslenerek ortaya çıkan klasik liberalizm, 19. yüzyıla gelindiğinde bireyciliğin yanına sosyal hak ve değerleri eklemesi sonucunda sosyal liberalizme dönüşmüştür. Aynı yüzyılın sonuna doğru patlak veren buhranlar liberal felsefeyi eleştiriye açık hale getirmiştir.²⁹ 1945 sonrası uygulanan devletçi politikalar serbest piyasayı etkisiz hale getirmiştir.³⁰ 1970'lere gelindiğinde büyütülmüş olan devletin yüksek enflasyona ve işsizliğe sebep olmuş olması politikaların gözden geçirilmesi gerektiğine işaret etmiştir. Böyle bir ortamda tekrar canlanmaya başlayan liberalizm kendini güncelleyerek neo-liberalizme dönüşmüştür.³¹

Neoliberalizm genel olarak ülke ekonomilerinin ulusallıktan çıkarılıp küresel hale getirilmesini ve tüm ulusal ve ulus-üstü yapılanmaların bu küresel ekonomiye hizmet edecek şekilde yeniden dizayn edilmesidir.³² Ekonomiye devlet müdahalesinin sınırlı düzeyde olması gerektiğini savunmaktadır. Neoliberalizme göre devlet; toplumu, piyasayı, hak ve hürriyetleri koruyacak yapılar oluşturduktan sonra geri çekilmelidir.³³ Amacı ekonomik krizlere sebep olmuş olan “irileşmiş” devleti ve bu devletin müdahale alışkanlığını sona erdirmektir.³⁴

²⁴ Ercoşkun, “Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Liberalizm”, 108.

²⁵ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, 66-67.

²⁶ Berktaş, “Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, 60-61.

²⁷ Ercoşkun, “Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Liberalizm”, 108.

²⁸ Berktaş, “Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, 64.

²⁹ Ercoşkun, “Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Liberalizm”, 108-110.

³⁰ Erdoğan, “Liberalizm, Neoliberalizm ve Türkiye’de 12 Eylül Askeri Darbesi Sonrası Dönüşüm”, 293.

³¹ Ercoşkun, “Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Liberalizm”, 108-111.

³² Pınar Bedirhanoglu, “Türkiye’de Neoliberal Otoriter Devletin AKP’li Yüzü”, *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, ed. İlhan Uzgel - Bülent Duru (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2009), 42.

³³ Ercoşkun, “Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Liberalizm”, 111.

³⁴ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, 69.

2. Liberalizmin Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Bağlamında Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu bölümünde liberalizmin Türk siyasal hayatında geçirdiği evreler üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda önce liberalizmin Osmanlı Devleti'nde nasıl ortaya çıkıp gelişim gösterdiğine, dönemin önemli liberal düşünürlerinin önemine odaklanılmıştır. Daha sonra cumhuriyet döneminde liberalizmin hangi evrelerden geçtiği, nasıl algılandığı ve dönemin önemli liberal düşünürlerinin fikirlerini hangi temeller üzerinde kurdukları üzerinde durulmuştur.

2.1. Osmanlı Dönemi Liberalizm

Liberalizm Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda görülen modernleşme-yenileşme hareketleri ile görülmeye başlanmıştır.³⁵ Modernleşme hareketlerinin altında yatan sebep ise imparatorluğun dağılmasının önüne geçebilmektir.³⁶ Bu doğrultuda ilk defa III. Selim döneminde atanan daimi elçiliklerle Osmanlı'da zemin bulmaya başlamıştır.³⁷ Ardından II. Mahmut döneminde ilk kez padişahın yetkilerini sınırlayan 1808 "Sened-i İttifak" kabul edilmiştir. Daha sonra sırasıyla 1839 ve 1856 yıllarında ilan edilen "Tanzimat Fermanı" ile "Islahat Fermanı" liberal fikirlerle modernleşme hareketlerinin kaynağı olmaya başlamıştır.³⁸ Bu dönemde liberalizm daha çok siyasal liberalizm olarak görülmüş, dini hak ve hürriyetler üzerine odaklanılmıştır.³⁹

1876'da kabul edilen ilk anayasa; Kanun-i Esasi ile de meşrutiyete geçilerek, liberalizmin ana değerlerinden olan sınırlı yönetim ve anayasacılık konusunda önemli bir adım atılmıştır. Bu sayede padişahın etki ve yetkisinde bir takım kısıtlamalara gidilmiş, hak ve hürriyetlere güvence getirilmiş ve hukuk devleti olma yolunda bir adım daha atılmıştır.⁴⁰ Bu rüzgâr II. Abdülhamit'in meclisi fesh edip anayasayı rafa kaldırması ile kesintiye uğrasa da 1908'deki II. Meşrutiyet ile hem anayasa hem meşrutiyet kaldığı yerden devam etmiştir.⁴¹

1876 Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesinde Ali Suavi, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi önemli isimlerin öncülük ettiği Yeni Osmanlıların etkisi büyüktür.⁴² Padişaha muhalif olarak faaliyet gösteren bu grupta özellikle Namık Kemal'in tekellilik

³⁵ Avan, "Gerçekten Liberalizm Mi? Yoksa Sadece Söylem Mi?: Tek Partili Türkiye'de Liberal Gelişmeler", 36.

³⁶ Bıçakçı, "Osmanlıdan Günümüze Liberalizm ve Liberal Partiler", 174.

³⁷ Ercoşkun, "Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye'de Liberalizm", 112.

³⁸ Avan, "Gerçekten Liberalizm Mi? Yoksa Sadece Söylem Mi?: Tek Partili Türkiye'de Liberal Gelişmeler", 36.

³⁹ Bıçakçı, "Osmanlıdan Günümüze Liberalizm ve Liberal Partiler", 174.

⁴⁰ Ercoşkun, "Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye'de Liberalizm", 112-113.

⁴¹ Avan, "Gerçekten Liberalizm Mi? Yoksa Sadece Söylem Mi?: Tek Partili Türkiye'de Liberal Gelişmeler", 37.

⁴² Mustafa Erdoğan, "Liberalizm ve Türkiye'deki Serüveni", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Cilt 7 Liberalizm*, ed. Tanıl Bora - Murat Gültekin (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 32.

karşıtı, serbest ticaret, özgür ve özel girişimciliği öne çıkaran söylemleri liberal fikirlerin yerleşmesine katkı sağlamıştır.⁴³ Namık Kemal paternalist devlet yerine bireyciliği esas alan görüşleri de bu liberal fikirlerini güçlendirmiştir. Namık Kemal'in dışında özellikle II. Meşrutiyet döneminde Sakızlı Ohannes, Prens Sabahattin, Cavit Bey gibi isimler liberal görüşün önde gelen isimlerinden olmuştur.⁴⁴

Ohannes Paşa ekonomik kalkınma hedefine ulaşmak için önceliğin mülkiyete saygı gösteren ve teşebbüs hürriyetine dayanan rekabetçi ekonomiden yana olması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁵ Müdahaleci korumacı ekonomi yerine serbest piyasayı desteklemiştir.⁴⁶ Dönemin diğer önemli ismi Prens Sabahaddin'dir. Ohannes Paşa gibi özel teşebbüsten yana tutum sergilemiştir. Fakat onu önemli isim haline getiren liberal iktisat görüşlerini toplumsallık ve bireycilikle temellendirmesi olmuştur.⁴⁷ Prens'e göre batı toplumlarının üstünlüğü, doğulu toplumlarda gözükten toplumculuk yerine bireyciliği esas almalarındandır. Bu yüzden Osmanlı'da özel teşebbüsün önüne engeller koyan toplumculuktan sıyrılıp, ekonomi de bireyciliği, serbest piyasayı esas alan kapitalist girişimci modele geçmesi gerekmektedir.⁴⁸ Özel teşebbüse geçiş ile birlikte milli servette artışlar görülecektir. Bunun sağlanması içinde âdem-i merkezîyetçi yapı gerekmektedir.⁴⁹ Ayrıca milliyetçiliğin sebep olduğu verimsiz bürokratik kurumsallaşmalara son verilip yönetsel açıdan adem-i merkezîyetçilik esas alınmalıdır.⁵⁰

Prens Sabahaddin fikirlerini kurumsallaştırmak için önce 1902'de "Osmanlı Hürriyetperveran Cemiyeti"ni sonra 1906'da "Teşebbüs-i Şahsi ve Âdem-i Merkezîyet Cemiyeti"ni ve 1908'de de "Osmanlı Ahrar Fırkası"nın kurulmasına öncülük ederek liberal fikirlerin toplumsal ve siyasal açıdan tartışılmasına ortam hazırlamıştır.⁵¹ 1911'de de Hürriyet ve İtilaf Fırkası saflarına geçmiştir.⁵² Fırkanın programında "Meşrutiyetçilik", "Osmanlıcılık", "Teşebbüsü Şahsi" "Liberal Ekonomi" ve "Adem-i Merkezîyetçilik" yer almıştır.⁵³ Fakat tarihsel konjonktür 1908'de iktidara Prens'in adem-i merkezîyetçi fikirlerinin yerine, güçlü

⁴³ Muhammet Yasin Başkan, "Liberalizm ve Türk Siyasal Hayatında Liberal Eğilimler", *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 23/3 (Eylül 2022),177.

⁴⁴ Ercoşkun, "Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye'de Liberalizm", 113.

⁴⁵ Erdoğan, "Liberalizm ve Türkiye'deki Serüveni", 32.

⁴⁶ Avan, "Gerçekten Liberalizm Mi? Yoksa Sadece Söylem Mi?: Tek Partili Türkiye'de Liberal Gelişmeler", 37.

⁴⁷ Erdoğan, "Liberalizm ve Türkiye'deki Serüveni", 32.

⁴⁸ Başkan, "Liberalizm ve Türk Siyasal Hayatında Liberal Eğilimler", 177.

⁴⁹ Ercoşkun, "Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye'de Liberalizm", 114.

⁵⁰ Bıçakçı, "Osmanlıdan Günümüze Liberalizm ve Liberal Partiler",176.

⁵¹ Ercoşkun, "Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye'de Liberalizm", 114.

⁵² Sinan Avan, *Liberalizmin Türkiye'deki Temel Hak ve Özgürlüklere Yaklaşımı: Liberal Düşünce Dergisi Örneği*. (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 63.

⁵³ Ercoşkun, "Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye'de Liberalizm", 178.

merkeziyetçiliği savunan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gelmesine ortam hazırlamıştır.⁵⁴

İttihat ve Terakki Cemiyeti'de (İTC) aslında 1908-1914 arası liberal ekonomi politikaları uygulamıştır. Söz konusu dönemde bu konuda maliye bakanı (nazırı) Mehmet Cavid Bey dikkat çekmektedir. Cavid Bey döneminde ekonomide liberal görüş resmi ekonomi görüşü olarak telaffuz edilmiştir.⁵⁵ Ekonomik kalkınmanın sağlanması için kapalı ekonomi yerine dışa açık bir ekonominin benimsenmesi gerektiğini, ülkeye yabancı sermayenin gelmesi gerektiğini savunmuştur.⁵⁶ Sosyalizmin kolektifleştirme anlayışına karşı çıkarak; bireyciliği, serbest piyasayı, özel mülkiyeti, rekabeti, sermaye birikimini esas alan liberalizmi uygulanabilirlik açısından değerli görmüştür.⁵⁷ Çünkü Cavid Bey'e göre serbestlik ve mülkiyet gelişmişliğin göstergesi olmuştur. Ticaret ve tarımda ilerlemek için Anadolu sermayesinin desteklenmesi politikasını uygulamaya koymuş bu politikayı uygulamak içinde çiftçiye tohum desteği gibi birçok destekleme faaliyetini devreye sokmuştur.⁵⁸

1914 yılına gelindiğinde patlak veren savaş sebebiyle liberal ekonomi yerine öncülüğünü Ziya Gökalp'ın yaptığı Milli İktisat adında yeni bir ekonomi modeli hayata geçirilmiştir.⁵⁹ Devlet desteğiyle milli burjuvazi oluşturmayı hedefleyen Milli İktisat adeta sonraki yıllarda ortaya çıkacak devletçiliğin alt yapısını oluşturmuştur.⁶⁰

Batı toplumlarına ulus devletlerin inşası ile gelişmeye başlayan liberalizm Osmanlı'da ise dönemin aydınlarının ve devlet adamlarının batılı fikirlerden etkilenmesi sonucunda filizlenmiştir.⁶¹ Aydınları ve devlet adamlarını bu etkileşime iten sebepler arasında ülkenin nasıl kurtulacağı sorusuna yanıt aranması ve modernleşme-yenileşme ihtiyacı olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu arayış ve ihtiyaç liberal fikirlerin gelişmesine sebep olmuştur.⁶²

2.2. Cumhuriyet Dönemi Liberalizm

CHP'nin tek parti döneminde istisnaları olsa da liberalizm yeni kurulan devlette uygun ortamlar bulamamıştır. Çünkü erken cumhuriyet dönemine hâkim

⁵⁴ Başkan, "Liberalizm ve Türk Siyasal Hayatında Liberal Eğilimler", 178.

⁵⁵ Ercoşkun, "Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye'de Liberalizm", 114.

⁵⁶ Bıçakçı, "Osmanlıdan Günümüze Liberalizm ve Liberal Partiler", 175.

⁵⁷ Avan, *Liberalizmin Türkiye'deki Temel Hak ve Özgürlüklere Yaklaşımı: Liberal Düşünce Dergisi Örneği*, 66.

⁵⁸ Avan, "Gerçekten Liberalizm Mi? Yoksa Sadece Söylem Mi?: Tek Partili Türkiye'de Liberal Gelişmeler", 37.

⁵⁹ Ercoşkun, "Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye'de Liberalizm", 114.

⁶⁰ Başkan, "Liberalizm ve Türk Siyasal Hayatında Liberal Eğilimler", 178.

⁶¹ Bıçakçı, "Osmanlıdan Günümüze Liberalizm ve Liberal Partiler", 174.

⁶² Avan, "Gerçekten Liberalizm Mi? Yoksa Sadece Söylem Mi?: Tek Partili Türkiye'de Liberal Gelişmeler", 38.

olan otoriter-devletçi-kadrocu anlayışı temsil edenlerin büyük bir çoğunluğu (İsmet İnönü ve Recep Peker vb.) liberalizmin karşısında konumlanmış oldukları görülmüştür. Ancak yine de Atatürk'ün özellikle 1930'a kadar uyguladığı ekonomi politikalarında iktisadi liberalizmin izleri görülmüştür.⁶³ Örneğin 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde 1927 Sanayi Teşvik Yasası'nda iktisadi liberalizmin yansımaları görülmüştür.⁶⁴ Yine aynı dönemde 1925'te "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" ardından 1930'da "Serbest Cumhuriyet Fırkası" denemelerinin siyasal liberalizmle örtüştüğü söylenebilmektedir.⁶⁵

1929'daki ekonomik buhran sonrası dünyada olduğu gibi Türkiye'de de liberal serbest ekonomi terk edilmiş ve zorunlu olarak 1930'dan itibaren devletçiliği esas alan ekonomi politikaları uygulanmaya başlamıştır.⁶⁶ Esas itibariyle devlete özellikle ekonomi konusunda sorumluluk veren devletin bizzat ekonomide bir aktör olması gerektiğini ifade eden devletçi ekonomi,⁶⁷ dünyadaki diğer örnekleri gibi şartlar gereği otoriterleşmeye zemin hazırlamıştır. 1937'deki anayasa değişikliği ile devletçilik ilkesini de içeren altı ok anayasal hale gelmiştir. Bu tarihten itibaren liberalizm adeta yasaklı hale gelmiştir.⁶⁸ Dönemin liberalleri arasında Hüseyin Avni Ulaş, Ahmet Ağaoğlu, Halide Edip Adıvar gibi önemli isimler yer almıştır.⁶⁹ Ahmet Ağaoğlu liberal düşüncesini toplumsalculuk üzerine inşa etmiştir.⁷⁰ Doğunun geri kalmış olmasını bireylere düşünce hürriyetinin verilmemesine, bireyin özgürce hareket etmesinin engellenmesine bağlamıştır.⁷¹ Ağaoğlu'na göre toplumsal değişimin ön koşulu bireyi değiştirmektir ve bu sebeple devletin asli görevi bireyi özgürleştirmektir. Ağaoğlu'na göre batı işte bu durumu bildiği için bireyciliği tercih etmiş ve ilerlemiştir. Buna karşılık doğuda birey tamamen egoist karakter taşımakta bu da sosyal fedakârlığın gelişmemesine sebep olmuştur.⁷²

Locke'un temel haklar olarak kabul ettiği hürriyet, yaşam ve mülkiyet haklarına aynı ciddiyetle sahip çıkan Halide Edip Adıvar ise⁷³ fikir hürriyetini, hukukun üstünlüğünü, hak ve hürriyetleri, adem-i merkezîyeti de yine Locke'çu anlayışla kabul etmiştir. Totaliter-otoriter eğilimli yönetimlere açıktan karşı çıkması

⁶³ Bıçakçı, "Osmanlıdan Günümüze Liberalizm ve Liberal Partiler", 180.

⁶⁴ Ercoşkun, "Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye'de Liberalizm", 115.

⁶⁵ Başkan, "Liberalizm ve Türk Siyasal Hayatında Liberal Eğilimler", 181.

⁶⁶ Ercoşkun, "Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye'de Liberalizm", 115.

⁶⁷ Başkan, "Liberalizm ve Türk Siyasal Hayatında Liberal Eğilimler", 182.

⁶⁸ Avan, "Gerçekten Liberalizm Mi? Yoksa Sadece Söylem Mi?: Tek Partili Türkiye'de Liberal Gelişmeler", 42.

⁶⁹ Bıçakçı, "Osmanlıdan Günümüze Liberalizm ve Liberal Partiler", 182.

⁷⁰ H. Ozan Özavcı, "Düşünce Tarihi Merceğinden Türkiye'de Liberalizm", *Doğu Batı Dergisi* -/57 (Temmuz 2011), 46-47.

⁷¹ Avan, "Gerçekten Liberalizm Mi? Yoksa Sadece Söylem Mi?: Tek Partili Türkiye'de Liberal Gelişmeler", 41.

⁷² Özavcı, "Düşünce Tarihi Merceğinden Türkiye'de Liberalizm", 55.

⁷³ H. Bahadır Türk, "Halide Edip Adıvar'ın Liberalizmle İmtihani", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Cilt 7 Liberalizm*, ed. Tanıl Bora - Murat Gültekin (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 125.

ile bilinen Adıvar bu kapsamda tek parti yönetimini de “diktatörlük” olarak ifade etmiştir.⁷⁴ Dönemin liberal görüşlü bir diğer önemli ismi olan Hüseyin Avni Bey ise meclis üstünlüğü ve halk egemenliğini merkeze alan, hukuk devletini ve hak ve hürriyetleri öne çıkararak liberal demokrat bir sistemin gerekliliğini vurgulamıştır.⁷⁵ Düşüncelerini 1945’te kurucuları arasında olduğu Milli Kalkınma Partisi’nde ifade edebilme şansı bulmuştur.⁷⁶

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde CHP ekonomi de devletçilik yerine karma ekonomi modelini öne sürmüştü, Demokrat Parti (DP) ise ekonomide yaşanan sıkıntıların sorumlusunu CHP devletçiliği olarak ilan etmiştir.⁷⁷ Bu dönemde DP daha özgürlükçü daha liberal bir söylem geliştirmiştir. DP’yi bu liberal söyleme iten faktör tek parti döneminin anti-demokratik uygulamalara ve kanunlara imza atmış olmasıdır.⁷⁸ Böyle bir rüzgar ile 1950 yılında iktidar olan DP liberal söylemini hem parti programı hem hükümet programı haline de getirmiştir.⁷⁹ Devletçilik tamamen reddedilmemiş, bazı alanlarda devamına karar verilmiştir. Devlet teşebbüsleri ile özel girişimler arasında koordinasyon sağlanması ve devletin özel girişimi dışlamaması gerektiği belirtilmiştir.⁸⁰

1960 Darbesi sonrası DP’nin yerine kurulan Adalet Partisi’de (AP), DP’nin liberal demokrat çizgisini sürdürmeye devam etmiştir. 1961 Anayasası’nda düzenlenen “planlı ekonomi ilkesi” devletin ekonomiye müdahale etmesi anlamına gelmiş ve devlete “sosyal devlet” niteliği kazandırılmıştır.⁸¹ Bu kapsamda “...ithal ikameci sanayileşme...” dönemi başlatılmış, gümrük vergileri yükseltilerek hem yerli üreticinin ülke içinde ticaret yapması sağlanmış hem de yurt dışı kaynaklı rekabetin önüne geçilmiştir. Ayrıca özellikle sanayi sektörüne verilen teşvikler ile Türk ekonomisi güçlendirilmiştir.⁸²

1960’ların ekonomi modeli, 1970’lere gelindiğinde patlak veren petrol krizleri ve ekonomik sıkıntılar karşısında çaresiz kalmış, yaşanan darboğazın sorumlusu olarak ilan edilmiştir.⁸³ Ülkenin döviz ihtiyacı belli ölçüde gurbetçilerce giderilmeye

⁷⁴ Avan, “Gerçekten Liberalizm Mi? Yoksa Sadece Söylem Mi?: Tek Partili Türkiye’de Liberal Gelişmeler”, 40.

⁷⁵ Ahmet Demirel, “Millî Mücadele Döneminde Birinci Meclis’teki Liberal Fikirler ve Tartışmalar”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 7 Liberalizm*, ed. Tanıl Bora - Murat Gültekin (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 171.

⁷⁶ Avan, “Gerçekten Liberalizm Mi? Yoksa Sadece Söylem Mi?: Tek Partili Türkiye’de Liberal Gelişmeler”, 40.

⁷⁷ Ercoşkun, “Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Liberalizm”, 116.

⁷⁸ Başkan, “Liberalizm ve Türk Siyasal Hayatında Liberal Eğilimler”, 186.

⁷⁹ Ercoşkun, “Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Liberalizm”, 116.

⁸⁰ Başkan, “Liberalizm ve Türk Siyasal Hayatında Liberal Eğilimler”, 187.

⁸¹ Avan, *Liberalizmin Türkiye’deki Temel Hak ve Özgürlüklere Yaklaşımı: Liberal Düşünce Dergisi Örneği*, 82-83.

⁸² Başkan, “Liberalizm ve Türk Siyasal Hayatında Liberal Eğilimler”, 189.

⁸³ Bahar Burtan Doğan, “İktisadi Liberalizm Nedir? Ne Değildir?”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 14/20-21 (Ekim 2009), 207.

çalışılmıştır. Döviz konusunda yaşanan darboğazı 1977’de dönemin Başbakanı Demirel “...Türkiye... 70 cente muhtaç...” şeklinde dile getirmiştir.⁸⁴ Böyle bir ortamda küresel ölçekte de sonuç vermeyen eski ekonomi politikaları sonrası, liberalizm yeni yüzüyle neoliberalizm olarak yaygınlık kazanmaya başlamış, Türkiye’de 1980’lerin başında neoliberal politikalarla tanışmıştır.⁸⁵

Dünyada M. Thatcher ve R. Reagan hükümetleri ile uygulanmaya başlanan neoliberal politikalar⁸⁶ Özal’ın “24 Ocak Kararları” ile Türkiye’de de uygulanmaya başlanmıştır. Dışa açık ekonomi, serbest piyasa ekonomisi, devletin minimal hale getirilmesi ve adem-i merkezîyetçilik bu yeni liberal dönemin argümanlarından olmuştur.⁸⁷

Özal yeni dönemde devletin “...bireylerin önündeki engelleri kaldırma...” aracı olarak görev ifa edeceğini belirtmiştir. Bireyin ve milletin zenginleşmesi ile devletinde zenginleşeceğini savunmuştur. Bireycilik esas alınmıştır. Hem iktisadi hem siyasi liberalizm uygulamaya konulmuştur. Bu yeni dönemde 1990’larda liberal görüşler partileşerek siyaset sahnesine çıkmaya başladılar.⁸⁸ Ancak liberalizmi açıkça program halinde kabul edip ve “liberal” kelimesini ilk ve tek kullanan parti 1994 yılında Besim Tibuk tarafından kurulan “Liberal Parti” olmuştur. Günümüzde de “Liberal Demokrat Parti” olarak bilinmektedir. LDP, programı ve geliştirdiği söylem bakımından tam anlamıyla liberal bir parti olarak ifade edilebilmektedir. Fakat geliştirdiği siyasetin toplumsal bir karşılığının yeterince olmadığı görülmektedir.⁸⁹

3 Kasım 2002’de tek başına iktidar olan ve kendini muhafazakâr demokrat olarak tanıtan AK Parti iktidarı,⁹⁰ ilk yıllarında liberal demokrat bir felsefe izlemiştir.⁹¹ İçinden çıkmış olduğu “millî görüş” siyasetini her fırsatta terk ettiklerini ifade etmişlerdir. AK Parti programı incelendiğinde hukuk devleti, demokrasi, hoşgörü ve farklılıklara saygı, insan hakları, çoğulculuk, sınırlı devlet gibi liberal ilke ve değerler öne çıkarılmıştır. Dolayısıyla 1980’lerde Türkiye’de uygulanmaya başlanan neoliberalizm AK Parti iktidarı ile zirveye ulaşmıştır.⁹²

⁸⁴ Başkan, “Liberalizm ve Türk Siyasal Hayatında Liberal Eğilimler”, 189-190.

⁸⁵ Ercoşkun, “Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Liberalizm”, 116.

⁸⁶ Avan, *Liberalizmin Türkiye’deki Temel Hak ve Özgürlüklere Yaklaşımı: Liberal Düşünce Dergisi Örneği*, 85.

⁸⁷ Başkan, “Liberalizm ve Türk Siyasal Hayatında Liberal Eğilimler”, 192-193.

⁸⁸ “...Cem Boyner’in başkanlığında 1994’te kurulan Yeni Demokrasi Hareketi (YDH)’dir.” Bk. Avan, *Liberalizmin Türkiye’deki Temel Hak ve Özgürlüklere Yaklaşımı: Liberal Düşünce Dergisi Örneği*, 86-89.

⁸⁹ Bıçakçı, “Osmanlıdan Günümüze Liberalizm ve Liberal Partiler”, 182.

⁹⁰ Avan, *Liberalizmin Türkiye’deki Temel Hak ve Özgürlüklere Yaklaşımı: Liberal Düşünce Dergisi Örneği*, 91.

⁹¹ Başkan, “Liberalizm ve Türk Siyasal Hayatında Liberal Eğilimler”, 201.

⁹² Avan, *Liberalizmin Türkiye’deki Temel Hak ve Özgürlüklere Yaklaşımı: Liberal Düşünce Dergisi Örneği*, 91-92.

AK Parti iktidarı ilk yıllarında mevcut olan Kemal Derviş'in ekonomi politikalarına sadık kalmıştır. AK Parti'nin bu tutumu bilhassa AB ile ilişkiler ve ekonomik sorunları çözmek için gerekli olarak görülmüştür. Devletin küçültülmesi ile özelleştirme uygulamaları bu konuda AK Parti'nin önemli araçlarından olmuştur. Cumhuriyet tarihinin en fazla özelleştirmesi AK Parti iktidarları döneminde yapılmıştır.⁹³

AK Parti iktidarı döneminde liberal demokrasinin ve insan haklarının daha ileri bir seviyeye taşınması amacı ile çeşitli anayasa değişiklikleri ile kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle idamın kaldırılması, ifade hürriyeti, dernek kurma hürriyeti, toplanma hürriyeti, asker-sivil ilişkileri, azınlık hakları, din hürriyeti, insan haklarının uluslararası alanda korunması gibi pek çok alanda liberal nitelikte hukuksal düzenlemelere gidilmiştir. AİHM ve AB ile koordineli şekilde çalışmalar yapılmıştır.⁹⁴

AK Parti'nin ilk yıllarındaki bu liberal tutum 2010'dan sonra farklı saiklerle terkedilmeye başlanmıştır. Bunun yerine otoriterleşmenin de önünü açabilecek "milli birlik ve beraberlik" söylemi öne çıkarılmaya başlanmıştır.⁹⁵ 2015'lerden sonra 2017 anayasa değişikliği ile artık liberal söylem yerini Cumhur İttifakı'nın etkisi ile muhafazakâr-milliyetçi söyleme bırakmıştır.

Türk siyasal hayatında liberal görüşler daima var olmaya çalışmış ancak bir türlü uygun zemini bulamamıştır.⁹⁶ Bu durumun başlıca sebepleri vardır. Öncelikle Türk siyasal hayatında liberalizmin sınırlı devlet "negatif devlet" söylemine karşı Türkiye'de adeta otoriter, paternalist, "pozitif" devlet anlayışı hâkimdir.⁹⁷ Başka bir ifade ile güçlü devlete önem verilmektedir.⁹⁸ Bireycilik yerine devlet ve toplum temelli bir yaklaşım baskın olmuştur. Sorumlulukta yetkide devlete aittir.⁹⁹ Öte yandan "var olanla yetinme", cemaatçilik gibi iç güdüler sebebi ile liberalizmin yerleşemediği görülmüştür.¹⁰⁰

Liberal fikir ve talepler iktidarlar tarafından sıkça "devletin bekası" söylemi öne çıkarılarak genellikle reddedilmiştir.¹⁰¹ Bu sebeple liberal görüş sürekli muhafazakâr ideolojiye yaklaştırılarak uygulanması için zemin aranmaktadır. Fakat böyle bir yola başvurulması liberalizmin yalnızca ekonomik olarak ele alınıp, siyasal

⁹³ Başkan, "Liberalizm ve Türk Siyasal Hayatında Liberal Eğilimler", 197-198.

⁹⁴ Avan, *Liberalizmin Türkiye'deki Temel Hak ve Özgürlüklere Yaklaşımı: Liberal Düşünce Dergisi Örneği*, 92.

⁹⁵ Bedirhanoglu, "Türkiye'de Neoliberal Otoriter Devletin AKP'li Yüzü", 17.

⁹⁶ Bıçakçı, "Osmanlıdan Günümüze Liberalizm ve Liberal Partiler", 183.

⁹⁷ Ercoşkun, "Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye'de Liberalizm", 116.

⁹⁸ Bıçakçı, "Osmanlıdan Günümüze Liberalizm ve Liberal Partiler", 174.

⁹⁹ Ercoşkun, "Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye'de Liberalizm", 119.

¹⁰⁰ Bıçakçı, "Osmanlıdan Günümüze Liberalizm ve Liberal Partiler", 183.

¹⁰¹ Ercoşkun, "Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye'de Liberalizm", 119.

boyutunun göz ardı edildiği anlamına gelmektedir. Doğru yapıldığı düşünülerek aslında gerçek anlamda liberalizmin uygulanabilirliğine zarar verilmektedir.¹⁰²

3. Liberalizmin Milliyetçiliği Ne Kadar Mümkün ve Bir Çıkış Yolu Olarak Liberal Milliyetçilik?

Bireyciliği esas alan liberalizm ile genel olarak ulus ve toplumculuğu esas alan milliyetçiliğin düşünsel açıdan birbirine zıt iki temel ideoloji olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple bu iki temel ideolojinin hiçbir ortak yanının olmadığı ve daima çatışma halinde olduğu ifade edilmektedir. Buna karşın milliyetçilik ile muhafazakârlığın ilişkili olduğu da söylenmektedir.¹⁰³ Çalışmanın bu bölümünde de önce çalışmanın ana ideolojisi olan liberalizmin, milliyetçiliğin temel değerlerinden olan toplum, ulus ve ulus devlet ilişkisi ile homojen kültüre bakışı incelenecek daha sonra bu değerler doğrultusunda liberalizmin ne kadar milliyetçi olup olmadığı görülecektir. Son olarak milliyetçiliğin bir alt geleneği olan Liberal Milliyetçilik üzerinde durulacaktır.

3.1. Liberalizmin Toplum Görüşü

Liberalizm bireyciliği merkeze koymuş olsa da birey; liberalizmin farklı formlarında farklı konumlarda değerlendirilmiştir.¹⁰⁴ Örneğin klasik liberaller bireylerin kendi ayakları üzerinde durabilen, bireysel fayda maksimizasyonu için uğraşan bencil varlıklar olduğuna inanırlar. Bu yüzden atomistik toplum görüşü hâkimdir.¹⁰⁵ Klasik liberallere göre birey tüm kolektif oluşumlardan önce var olduğu için bireyin çıkarları her şeyden üstündür. Dolayısıyla kamu yararının tam olarak tanımlanması mümkün değildir. Her türlü devlet müdahalesine karşı olan klasik liberaller, devlete yalnızca hakları koruma görevi yüklemiştir.¹⁰⁶

Sosyal liberalizmde ise devlet müdahalesini reddetmeyen “sosyal refah devleti” kavramı esastır.¹⁰⁷ Kısaca vatandaşların içinde yaşadığı toplumun ve devletin tüm zenginliklerden yararlanabilmesidir. Devlet eşit ve adil paylaşımı sağlayan ana merkezdir. Bireyin toplumdaki bağımsız olduğu fikrine yani atomistik toplum anlayışına karşıdır. Üretilen her bir birim mal bireysel çıkarı değil, toplumsal amaçlara hizmet etmektedir.¹⁰⁸ Serbest piyasanın etkisiz kaldığı durumlarda, toplumsal refah için ekonomiye devlet müdahalesini gerekli

¹⁰² Bıçakçı, “Osmanlıdan Günümüze Liberalizm ve Liberal Partiler”, 183.

¹⁰³ Mehmet Şirin Filiz, *Liberal Milliyetçilik, Anayasal Yurtseverlik ve İslamcılık Açısından Türkiye’de Milli Eğitim (2002-2022)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 26.

¹⁰⁴ Semra Aktuğ, *Üç Farklı Liberalizm Türünde Birey, Toplum ve Devlet Anlayışı* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 68.

¹⁰⁵ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, 62.

¹⁰⁶ Aktuğ, *Üç Farklı Liberalizm Türünde Birey, Toplum ve Devlet Anlayışı*, 52.

¹⁰⁷ Ercoşkun, “Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Liberalizm”, 111.

¹⁰⁸ Aktuğ, *Üç Farklı Liberalizm Türünde Birey, Toplum ve Devlet Anlayışı*, 60-62.

görmektedir. Başka bir ifade ile devlete “pozitif olma” görevi yüklemektedir.¹⁰⁹ Dolayısıyla az da olsa bir paternalist devlet görüntüsü çizilmektedir. Böyle bir düzende devlet kısıtlama yetkileri gibi birtakım yetkilere sahip olmuştur.¹¹⁰

Neo-liberalizm ise devlete olabildiğince az müdahale yetkisinin verilmesini öne sürmüştür.¹¹¹ Söz konusu müdahale piyasadaki sorunların çözülmesine kadardır yani sosyal liberalizmde olduğu gibi sürekli olmayacaktır.¹¹² Devlet bu müdahale görevini bitirdikten sonra geri çekilip hak ve hürriyetleri, piyasayı ve toplumu koruyucu önlemler alması gerekmektedir.¹¹³ Çünkü bireyin kendini geliştirmesi için dış baskılardan korunması gerekmektedir. Çoğulculuk toplumu bölmekten çok toplumu renklendirmektir. Bu yüzden kamu yararı gibi ortak iyinin bireylere dayatılması kimi zaman demokrasi gibi çoğunluk despotluğuna yol açabilmektedir. Çünkü çoğunluk daima doğru karar alacak diye bir şey yoktur. Burada önemli olan “doğru”nun kime ve neye göre olduğudur.¹¹⁴

3.2. Liberalizmin Ulusa ve Ulus Devlete Bakışı

Ulus kavramı pek çok açıdan farklı tanımlamalara tabi olmuştur bu yüzden net bir tanımlaması yapılamamıştır.¹¹⁵ Fakat en azından sosyolojik olarak ulus; belli bir egemenlik alanı içerisinde ekonomik, kültürel, siyasal olarak birbirleri ile etkileşime geçen farklı kültürlerin baskın olan gücün yönlendirmesi ile bir araya getirilerek tekçi standart kültürün oluşturulması olarak ifade edilebilmektedir.¹¹⁶ Liberallere göre ise uluslar, çeşitli hakları olan bilhassa ...“eşit self determinasyon hakkı...”na sahip ahlaki niteliği olan varlıklardır.¹¹⁷

Fransız İhtilali sonrası dünyaya yayılan ulusçuluk ve milliyetçilik fikri kozmopolit toplum yapısı olan imparatorluklarını tehdit etmiş, imparatorlukları parçalayan temel fikirler olmuşlardır. Bu sürecin sonrasında özellikle 19. yüzyılın başlarında dünyada imparatorlukların yerini ulus-devletler almaya başlamıştır.¹¹⁸ Guibernau ulus devleti şu şekilde tanımlamıştır: “...Sınırları belirlenmiş bir toprak parçası içinde yasal güç kullanma hakkına sahip ve yönetimi altındaki halkı türdeşleştirerek, ... birleştirmeyi amaçlayan bir tür devlet...”.¹¹⁹ Böyle bir amacı

¹⁰⁹ Ercoşkun, “Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Liberalizm”, 111.

¹¹⁰ Aktuğ, *Üç Farklı Liberalizm Türünde Birey, Toplum ve Devlet Anlayışı*, 71.

¹¹¹ Ercoşkun, “Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Liberalizm”, 111.

¹¹² Aktuğ, *Üç Farklı Liberalizm Türünde Birey, Toplum ve Devlet Anlayışı*, 66.

¹¹³ Ercoşkun, “Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Liberalizm”, 111.

¹¹⁴ Aktuğ, *Üç Farklı Liberalizm Türünde Birey, Toplum ve Devlet Anlayışı*, 65.

¹¹⁵ Selahattin Bakan - Gökhan Tuncel, “Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 2/1 (Haziran 2012), 56.

¹¹⁶ Emel Topçu - İbrahim Halil Menek, “Ulus-Devlet Düşüncesi ve Çok kültürlülük”, *Gaziantep Üniversitesi İslâhiye İİBF Uluslararası E-Dergi* 3/3 (Aralık 2019), 110.

¹¹⁷ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, 168.

¹¹⁸ Topçu - Menek, “Ulus-Devlet Düşüncesi ve Çok kültürlülük”, 108-109.

¹¹⁹ Montserrat Guibernau, *Milliyetçilikler 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler*, çev. Neşe Nur Domaniç (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1997), 125.

gerçekleştirmek için de egemenliğin tekelden doğrudan kullanılması gerekmiştir. Başka bir ifade ile toplumla iktidar arasında özerk birimler olmayacaktır.¹²⁰ Böyle bir tekele sahip olmakta zor kullanma, yasa yapma meşruluğunu ortaya çıkarmıştır.¹²¹

Odak noktasına milliyetçiliği yerleştirmiş olan ulus-devlet, halk ile devleti milli duygular etrafında bütünleştirmeyi esas almaktadır. Bu nedenle milliyetçilik sayesinde tüm alt kültürleri hâkim üst kültür altında toplamaktadır.¹²² İstikrarı sağlamada homojen bir toplum gerektiği için elindeki tüm araçları etnik farklılıkları kaldırılmak için kullanmaktadır.¹²³ Hedeflenen birliktelik oluşturulurken kimi zaman bazı halkların kendi yurdunda azınlık olmasına sebep olunmaktadır. Bu sebeple genelde çok kültürlülük ile ulus-devlet anlayışının çatışma içerisinde olduğu ifade edilmektedir. Buradaki çok kültürlülüğün kastedilen; hâkim kültürün dışında farklı kültürlerin de ifade edilebilmesidir.¹²⁴

Liberal dünya görüşü ise ulus devletin homojenleştirilmiş kültür temasına temelden karşı çıkmaktadır. Çünkü liberalizmin temel değerlerinden biri olan farklılıklara hoşgörü ile yaklaşma homojenleştirilmiş kültürün karşısında yer almaktadır. Bu hoşgörünün temelinde de toplumda var olan kültürel ve ahlaki çeşitliliğin, çoğulculuğun bireye ve topluma fayda sağladığı düşüncesi bulunmaktadır.¹²⁵ Liberalizme göre aklın yolu bir değildir.¹²⁶ Birey özerk bir şekilde, baskılanmadan kendi kültür seçimini yapmalı veya yapmamalıdır. Başka bir ifade ile kültür seçiminde de birey özgür olmalıdır.¹²⁷ Oysa günümüzde genellikle modern vatandaşlık olgusu daha çok ulus-devletin homojenleştirilmiş kültür algısına göre dizayn edildiği görülmekte ve ifade edildiği gibi çok kültürlülükle bağdaşmamaktadır. Çünkü çok kültürlülüğün kabul edilmesi halinde toplumda bazı kesimlerin farklı özgürlük taleplerinin ortaya çıkabileceği endişesi belirmektedir.¹²⁸

Liberal gelenekte çok kültürlülüğe oldukça geniş yer ayıran Issiah Berlin,¹²⁹ liberalizm ile çok kültürlülük arasındaki güçlü ilişkiyi vurgulamıştır. Ayrıca çok kültürlü bir toplumun çatışmadan barış içerisinde yaşaması için kültür açısından

¹²⁰ İnci Özkan Kerestecioğlu, "Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens'ten Frankeştayn'ın Canavarına", *19. Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, ed. H. Birsen Örs (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, 2016), 326.

¹²¹ Hurigül Eken, "Küreselleşme ve Ulus Devlet", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16 (Ağustos 2006), 249.

¹²² Topçu - Menek, "Ulus-Devlet Düşüncesi ve Çok kültürlülük", 111.

¹²³ Bakan-Tuncel, "Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi" 60.

¹²⁴ Topçu - Menek, "Ulus-Devlet Düşüncesi ve Çok kültürlülük", 111-112.

¹²⁵ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, 80.

¹²⁶ Erdoğan, "Liberalizmin Tarihi ve Felsefi Temelleri", 12.

¹²⁷ Filiz, *Liberal Milliyetçilik, Anayasal Yurtseverlik ve İslamcılık Açısından Türkiye'de Milli Eğitim (2002-2022)*, 26.

¹²⁸ Topçu - Menek, "Ulus-Devlet Düşüncesi ve Çok kültürlülük", 116.

¹²⁹ Erdoğan, "Liberalizmin Tarihi ve Felsefi Temelleri", 12.

tarafsız bir devletin var olması gerektiğine işaret etmiştir.¹³⁰ Başka bir ifade ile çok kültürlü bir toplum tarafsız devletle yaşatılabilmektedir. Zaten liberal devletinde misyonu farklı kimliklerin barış ortamı içerisinde yaşatılabilmesidir. Böyle bir devlet mekanizması kimsenin hayat tarzına müdahalede bulunamaz, belli bir kültürü zorla kimseye benimsetmeye çalışmaz.¹³¹

1970'lerin sonlarına doğru başlayan küreselleşme ile ekonomiden siyasete kültürden sosyal alana her alanda yaşanan ulus üstü kurumsallaşma ile oluşan uluslararası ağlar ulus devletleri tehdit etmeye başlamıştır.¹³² Ulus devletlerin egemenlik ve otoritesi, ulusal çapta karar alma mekanizmalarının aşındığı, devletlerin küçültüldüğü bir döneme girilmiştir. Bu yeni dönemde ulus devletlerin küresel sisteme entegre olabilmesi için otoritesine güvenerek insan haklarını ihlal eden kararlar almaması gerekmektedir.¹³³

Küreselleşmenin ulus devletler üzerinde birtakım değişikliklere neden olduğu söylenebilir. Bu değişiklikler genel olarak; ulus devletlerdeki güçlü egemenliğin dönüşmüş olması ve ulus devletlerin bağımsız ekonomi oluşturma fikrinin zayıflatılması şeklinde iki ana başlık altında ifade edilebilmektedir.¹³⁴

Küreselleşme karşısında artık bağımsız ulusal ekonomi düşüncesinin zayıfladığı görülmektedir. Çünkü küresel ekonomi döneminde artık işbirliği ve işbölümü esas alınmaya başlanmış, çok uluslu şirketler ekonomilerde ana aktör haline geldiği için ulus devletlerin bağımsız ekonomi oluşturma düşüncesi zayıflamıştır.¹³⁵ Ulus devletler eskiden ekonomi de kullandıkları karar alma, uygulama ve denetleme yetkilerini giderek yaygınlaşan ulus-üstü ekonomi kurumlarına devretmek zorunda kalmışlardır.¹³⁶ Özelleştirmelerin başlamasıyla da ulus devletler artık ekonomiden neredeyse tamamen dışlanır olmuştur.¹³⁷ Böylece küreselleşmenin arkasındaki liberalizmin önemli bir değeri olan serbest piyasa sistemi tüm dünyada kabul edilmiştir. Öte yandan ulus devletlerin ekonomiden bu şekilde çekilmek zorunda kalmış olması aynı zamanda onun güçlü egemenlik vurgusunu da etkisiz hale getirmiştir.¹³⁸ Küresel çapta mutlak, sınırsız ve güçlü devlet egemenliğinin son bulması sebebi ile de ulus devletlerdeki egemenliğin

¹³⁰ Erdoğan, "Liberalizm, Neoliberalizm ve Türkiye'de 12 Eylül Askeri Darbesi Sonrası Dönüşüm", 291.

¹³¹ Erdoğan, "Liberalizmin Tarihi ve Felsefi Temelleri", 12.

¹³² Topçu - Menek, "Ulus-Devlet Düşüncesi ve Çok kültürlülük", 112.

¹³³ Bakan-Tuncel, "Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi", 59-63.

¹³⁴ Vahap Coşkun, "Küreselleşme ve Ulus Devletin Geleceği", *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 1/1 (Haziran 2004), 249.

¹³⁵ İhsan Şerif Kaymaz, "Kemalizm'in Ulusalçılık Anlayışı ve Günümüz Türkiye'sinde Ulusalçılık-Milliyetçilik Algılamaları", *Memleket Siyaset Yönetim* 5/13 (Ağustos 2010), 94.

¹³⁶ Coşkun, "Küreselleşme ve Ulus Devletin Geleceği", 250.

¹³⁷ Kaymaz, "Kemalizm'in Ulusalçılık Anlayışı ve Günümüz Türkiye'sinde Ulusalçılık-Milliyetçilik Algılamaları", 94.

¹³⁸ Bakan - Tuncel, "Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi", 59-61.

dönüşümü gerçekleştirmiştir.¹³⁹ Böylece liberalizmin bir diğer önemli değeri olan sınırlı devlet ilkesi de tam anlamıyla hayata geçirilmiştir. Bu yeni dönemde devletlerin temel görevi hak ve hürriyetlerin korunması konusunda tedbirler almak olmuştur. Dolayısıyla küreselleşme ile liberalizmin işbirliği ile ortaya çıkan neoliberalizm en başta güçlü egemenlik tekeli elinde bulunduran ulus devletlerin bastırılmasına sebep olmuştur.¹⁴⁰

Küreselleşme dalgası ulus devletleri işlevsiz hale getirdiği gibi onun homojen kültür idealini de sarsmış ve liberalizmle özdeşleşen çok kültürlülüğün gündeme gelmesini sağlamıştır.¹⁴¹ İletişim sektöründeki gelişmeler ve iletişimin farklı yollar bulması homojen kültürün oluşmasını engelleyen faktörlerden olmuştur. Küresel çapta yaşanan tüm bu gelişmeler etnik ve kültürel farklılıkların yeniden canlanmasına ve tanınmasına yardımcı olmuştur.¹⁴² Böylece ulus devleti ideali olan homojen kültür yerini çok kültürlü toplumlara bırakmaya başlamıştır. Başka bir ifade ile ulus devlet kavramının ortaya çıkması ile baskılanan çok kültürlülük, 20.yüzyılın sonuna doğru küreselleşmenin ulus devletleri çözmeye başlaması ile yeniden güçlü bir alternatif haline gelmiştir.¹⁴³

3.3. Liberalizm ile Milliyetçilik İlişkisi

1789'da büyük ses getiren Fransız Devrimi, evrensel boyutta vatandaşlık, milliyetçilik, laiklik gibi kavramların ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır.¹⁴⁴ Bu kavramlar arasında yer alan milliyetçilik bireylerin yalnızca ait olduğu ulus içerisinde mutlu ve özgür olabileceğini savunmuştur. Yani milliyetçi ideolojinin kilit taşı "ulus" kavramı olmuştur. Ulus siyasi ve sosyal düzenin tam merkezinde yer almakta ve hem egemenliğin tek kaynağı hem de tek sahibidir. Bu egemenliği kullanan siyasi iktidarda ülke sınırları içerisinde tek güçlü otorite olması gerekmektedir.¹⁴⁵ Tüm bu söylenenlerden hareketle milliyetçilik, ulusu her şeyin merkezine yerleştiren çok yönlü konumlandırma şeklinde ifade edilebilmektedir.¹⁴⁶

Milliyetçilik ideolojisi ile özdeşleşen temel değerler bulunmaktadır. Bunlar içerisinde organik toplum, kendi kaderini tayin (self-determinasyon), millet kavramları ve kimlik siyaseti sayılabilmektedir.¹⁴⁷ Ulus devleti oluşmasında önemli bir ideoloji olan milliyetçilik hakkında bazı düşünürler milliyetçiliğin gayet

¹³⁹ Coşkun, "Küreselleşme ve Ulus Devleti Geleceği", 252-253.

¹⁴⁰ Bakan - Tuncel, "Küreselleşmenin Ulus Devleti Üzerindeki Etkisi", 59.

¹⁴¹ Topçu - Menek, "Ulus-Devlet Düşüncesi ve Çok kültürlülük", 113.

¹⁴² Bakan - Tuncel, "Küreselleşmenin Ulus Devleti Üzerindeki Etkisi", 60-61.

¹⁴³ Topçu - Menek, "Ulus-Devlet Düşüncesi ve Çok kültürlülük", 106-111.

¹⁴⁴ Hacı Ömer Özden, "Fransız Devrimine Doğru Siyasi Düşünce", *Siyasi Düşünceler Tarihi*, ed. Şükrü. Nişancı (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2021), 262.

¹⁴⁵ Köksal Şahin, "Bir İdeoloji Olarak Milliyetçilik", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi* 12 (Mayıs 2007), 5-6.

¹⁴⁶ Emre Arslan, "Milliyetçilik", *Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, ed. Gökhan Atılğan-E. Attila Aytekin (İstanbul: Yordam Kitap, 2018), 395.

¹⁴⁷ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, 166.

insancıl ve liberal olduğunu düşünürken bazı düşünürlerde onun totaliter, jakoben yanının olduğuna dikkat çekmiştir. Milliyetçiliğin bu şekilde farklı algılanmasının sebebi onun tarihsel konjoktürde değişime uğrayarak farklı formlarda kendini göstermesinden ileri gelmektedir.¹⁴⁸ Dolayısıyla milliyetçilik kimi zaman imparatorlukları parçalayıp ulus devletlerde inşa etmiş, kimi zamanda emperyalizme karşı bağımsız devletlerin kurulmasına yardımcı olmuştur.¹⁴⁹ Fransız Devrimi sonrası ilerici bir ideoloji olarak kabul edildiği gibi, faşist totaliter, ırkçı iktidarlara da sebep olmuştur. Başka bir ifade ile milliyetçiliğin hem saldırgan, yayılmacı yönü hem de barışçıl yönü bulunmaktadır.¹⁵⁰

Milliyetçilik ideolojisi toplumun ve bireyin devletine duyduğu aidiyet duygusunu güçlendirmeyi esas almaktadır. Değer yargıları ortak bir toplum inşa etmeyi hedeflemektedir. Bu sebeple ulus devleti inşa etme yolunun homojenleştirme politikalarından geçtiği öne sürülmekte ve bu tür politikaların ulusal birlik ve beraberliğin tesis edilmesi için önemli bir meşru araç olduğu kabul edilmektedir.¹⁵¹ Öte yandan milliyetçiliğin homojen toplum oluşturma fikri toplumsal dayanışmayı arttırdığı düşünülse de bazı alt kimliklerin baskılanmasına yol açtığı görülmektedir.¹⁵² Oluşturulan homojen ulusal kimlik tüm kimliklerin üstünde yer almaktadır.¹⁵³ Üst kimliği kabul etmeyen alt kimlikler için bu kimlik bir dayatma olarak kabul edilmektedir.¹⁵⁴

1970'lerin sonlarında neoliberalizmin etkisi ile başlayan her alan da küreselleşme dalgası dünyada siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel dönüşümlere sebep olmuş ve mutlak egemenliğe dayalı eski devlet geleneklerini zayıflatmış, ulus üstü özellikler gösteren minimalist devlet anlayışına güç kazandırmıştır.¹⁵⁵ Kültürel açıdan da homojen toplum ideali sorgulanmaya başlamıştır. Çünkü küreselleşen dünya da gerek bölgesel gerek küresel anlamda yaşanan göç dalgaları salt ulus devletlerin oluşumunu ve devletlerin homojen toplum oluşturmalarını engellemiştir.¹⁵⁶ Yeni dönemde milliyetçiliğin emperyalist yönü de ortaya çıkmaya başlamış ve devletlerin yayılmacı toprak talepleri gündem olmuştur.¹⁵⁷ Dolayısıyla

¹⁴⁸ Abdolvahap Akıncı, "Milliyetçilik Kuramları", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 15/1 (Nisan 2014), 132-133.

¹⁴⁹ Taha Akyol, "Liberalizm ve Milliyetçilik", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Cilt 4 Milliyetçilik*, ed. Tanıl Bora - Murat Gültekin (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 731.

¹⁵⁰ Akıncı, "Milliyetçilik Kuramları", 132-134.

¹⁵¹ Topçu - Menek, "Ulus-Devlet Düşüncesi ve Çok kültürlülük", 110.

¹⁵² Filiz, *Liberal Milliyetçilik, Anayasal Yurtseverlik ve İslamcılık Açısından Türkiye'de Milli Eğitim (2002-2022)*, 1.

¹⁵³ Şahin, "Bir İdeoloji Olarak Milliyetçilik", 6.

¹⁵⁴ Akıncı, "Milliyetçilik Kuramları", 132.

¹⁵⁵ Şahin, "Bir İdeoloji Olarak Milliyetçilik", 7.

¹⁵⁶ Ahmet Karadağ - Haluk Yaman, "Üç Farklı Milliyetçilik", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 9/2 (Ocak 2018), 106.

¹⁵⁷ Akıncı, "Milliyetçilik Kuramları", 132.

birleştirici, homojenleştirici ideoloji olarak ortaya çıkan milliyetçilik 21. yüzyılda ayrılmacı, yayılmacı bir kimliğe bürünmüştür.¹⁵⁸

Milliyetçiliğin birçok ideoloji ile olduğu gibi liberalizmle de olumlu-olumsuz ilişkisi bulunmaktadır.¹⁵⁹ Liberalizmin milliyetçilikle ilişkisi daha çok birbiri ile çatışma üzerine yoğunlaşmıştır.¹⁶⁰ Mülkiyet hakkının savunulmasını merkeze koyan liberalizm, bu sebeple daha çok “burjuva ideolojisi” olarak ifade edilmektedir. Serbest piyasa sistemi, kanun karşısında eşitlik liberalizmde; bireycilik ve hürriyet kadar önemli kavramlar olarak kabul edilmektedir.¹⁶¹ Devlete hak ve hürriyetleri koruma, güvence altına alma görevleri verilmiştir.¹⁶² Buradan hareketle her şeyden önce liberalizmin vurguladığı bireycilik ve hürriyet; milliyetçiliğin ırk, kültür, tarihsel birliklilik temelinde oluşturduğu cemaatçi özellikler gösteren kolektif yapılanması ile çatışmaktadır.¹⁶³ Liberalizm bireyin sahip olduğu kişisel özerkliğe ve bireyin seçimlerine destek verirken, milliyetçilik bireyselliği değil, daha toplumsal olanı desteklemektedir.¹⁶⁴ Liberal görüş siyasal açıdan verilmiş olan imtiyazların ortadan kaldırılıp kaldırılmadığı ile ilgilenmektedir. Buna karşılık milliyetçiler daha çok self determinasyon ile ilgilenir ve bireyin mutluluğu için ait olduğu milletin özgür olması ile ilgilenmektedir.¹⁶⁵ Liberalizm ulusal çıkarların ortaya çıkaracağı milli hırsların dizginlenmesi, denetlenebilmesi için ulus-üstü kurumsallaşmaların kurulması gerektiğine işaret etmektedir. Liberallerin kesinlikle karşı çıktığı varsayım ise; siyasal iktidarların meşruluğunu millettten aldığını ve bu meşruluk sayesinde ülkeyi yönettikleri söylemidir. Çünkü sınırsız bir iktidar gücü, sınırları olmayan özgürlük kadar tehlikeli olmaktadır.¹⁶⁶

Milliyetçilik ile liberalizmin çatışma içinde olduğu hususlar çoğunlukta olsa da birkaç nokta da ortaklaştığı hususlar da bulunmaktadır. Her şeyden önce iki ideoloji de Fransız İhtilali'nin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Fransız İhtilali ile hem millet olma, kardeşlik gibi kavramlarla milliyetçilik desteklenmiş hem de hak ve hürriyet, eşitlik gibi kavramların vurgulanması ile liberalizme destek olunmuştur.¹⁶⁷ Liberalizmin temel değeri olan serbest piyasanın sağlıklı uygulanması için ulusal güvenlik ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacı da milliyetçiliğin ürünü olan ulus devletler

¹⁵⁸ Karadağ - Yaman, “Üç Farklı Milliyetçilik”, 85.

¹⁵⁹ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, 166.

¹⁶⁰ M. Akif Özer vd., “Liberal Milliyetçilik ve Türk Milliyetçiliği: Bir Dikotomi Mi Yoksa Uygulanabilir Bir Argüman Mı?”, *TESAM Akademi Dergisi* 5/1 (Ocak 2018), 35.

¹⁶¹ Arslan, “Milliyetçilik”, 404-405.

¹⁶² Simten Coşar, “Milliyetçi Liberalizmden Liberal Milliyetçiliğe”, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Cilt 4 Milliyetçilik*, ed. Tanıl Bora - Murat Gültekingil (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 718.

¹⁶³ Arslan, “Milliyetçilik”, 405.

¹⁶⁴ Özer vd., “Liberal Milliyetçilik ve Türk Milliyetçiliği: Bir Dikotomi Mi Yoksa Uygulanabilir Bir Argüman Mı?”, 35.

¹⁶⁵ Akyol, “Liberalizm ve Milliyetçilik”, 731.

¹⁶⁶ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, 187-188.

¹⁶⁷ Özer vd., “Liberal Milliyetçilik ve Türk Milliyetçiliği: Bir Dikotomi Mi Yoksa Uygulanabilir Bir Argüman Mı?”, 37.

karşılacaktır. Hatta klasik liberallerden Adam Smith ulusal güvenliğini sağlayamayan bir milletin gerek iktisadi gerek siyasi gelişim konusunda gerileyeceğini ifade etmiştir.¹⁶⁸ Dolayısıyla liberallerin milliyetçiliğin temel değeri olan “milli self-determinasyon” fikrini yabancı tehdidine karşı ulusal güvenlik ihtiyacını karşılamak amacı ile sahiplendikleri görülmektedir.¹⁶⁹ Milliyetçiliğin ise liberalizmin temel değerlerinden olan serbest piyasayı reddetmediği fakat ekonomi ile devletin ilişkili olması gerektiği yönünde genel kabulleri bulunmaktadır. Başka bir ifade ile milliyetçiliğin ekonomi modelinin karma model olduğu söylenebilmektedir. Devletin hem ekonomi de özellikle kaynak yönetiminde etkin rol oynaması gerekmekte hem de rekabet ortamına engel teşkil edecek tehditleri ortadan kaldırması beklenmektedir.¹⁷⁰

Liberalizm proleterya karşısında burjuva hegemonyasını oluşturmak ve eşitsizliği meşrulaştırmak için milliyetçiliği kullanmıştır. Sınıf temelli çıkar çatışmalarının ulusun bölünmesine yol açacağı öne sürülmüştür. Sosyo-ekonomik eşitsizlikler doğanın kanunu olmuştur. Ancak kanun önünde herkesin eşit olduğu vurgulanmıştır.¹⁷¹

Her iki ideoloji bölücü olmakla itham edilmektedir. Bu ithamların gerekçesi olarak da liberalizmin özerk bireycilik anlayışının toplumda bölünmelere yol açtığı, milliyetçiliğinde farklı olgularla insanlığı birbirinden ayırttığı ileri sürülmektedir.¹⁷² Örneğin Türk siyasi tarihinde liberalizmi, adem-i merkeziyetçiliği, bireyciliği esas alarak kurulan Ahrar Fırkası dönemin iktidarı İttihat ve Terakki'nin “imparatorluğun bölücüleri” söylemine maruz kalmıştır. Böyle bir söyleme sebep olan kavramlarda adem-i merkeziyetçiliğin sebep olduğu “kozmpolitik” ve “etnik eşitlik” kavramları olmuştur.¹⁷³

3.3.1. Liberal Milliyetçilik

Milliyetçilik birçok ideoloji ile etkileşim halindedir. Bu sebeple bu ideolojilerden etkilenecek alt gelenekler oluşturma konusunda üretkendir. Örneğin çatışma içerisinde olduğu liberalizmden etkilenmiş ve “liberal milliyetçilik” adında milliyetçiliğin bir alt geleneği ortaya çıkmıştır.¹⁷⁴ Liberal milliyetçiliğin en temel vurgusu ulus devletin kurulması ve ulusal ölçekte kendi kaderini tayin hakkının savunulmasıdır. Buna göre tüm uluslar kendi kaderini tayin etme konusunda eşit

¹⁶⁸ Coşar, “Milliyetçi Liberalizmden Liberal Milliyetçiliğe”, 718.

¹⁶⁹ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, 188.

¹⁷⁰ Şahin, “Bir İdeoloji Olarak Milliyetçilik”, 6.

¹⁷¹ Arslan, “Milliyetçilik”, 405.

¹⁷² Özer vd., “Liberal Milliyetçilik ve Türk Milliyetçiliği: Bir Dikotomi Mi Yoksa Uygulanabilir Bir Argüman Mı?”, 38.

¹⁷³ Bıçakçı, “Osmanlıdan Günümüze Liberalizm ve Liberal Partiler”, 176.

¹⁷⁴ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, 176.

olmaktadır. Ulusal çıkarların savunulması için her yol mubahtır düşüncesine karşı olunduğu görülmektedir.¹⁷⁵

Liberal milliyetçilik hem ulus devletinin tesisinde aranan mutlak egemenliğin gerekliliğine hem de bu egemenliğin hak ve hürriyetleri ihlal etmemesi için sınırlandırılması gerektiğine işaret etmektedir.¹⁷⁶ Ekonomi de serbest piyasa düzeninin oluşturulması milliyetçiliğin en temel hedefi olarak görülmüş ve bu yönde atılan adımlar da “milli gurur vesilesi” olarak ifade edilmektedir.¹⁷⁷

Cumhuriyetçilik yönü de ağır basan liberal milliyetçiliğin; yurttaşlık vurgusu da oldukça güçlüdür. Monarşik bir düzen yerine demokrasiyi önceleyerek siyasal alanda geniş halk katılımını öngörmektedir.¹⁷⁸ Demokratik bir anayasal yönetimin kurulması ile savaş ve çatışma ortamlarının önüne geçilebileceği savunulmaktadır.¹⁷⁹ Başka bir ifade ile liberal milliyetçilikle geniş kesimleri kucaklayan bir siyaset ifade edilmektedir.¹⁸⁰ Fakat uluslararası bir kaos durumunda büyük devletlerin kendilerini denetliyor olması tek başına bir anlam ifade etmeyeceği de savunulmaktadır.¹⁸¹

Liberalizmin Avrupa’da görülen en yaygın hali olarak da bilinen liberal milliyetçilikte iki ana ideolojinin kaynağı olan Fransız İhtilali’ne dayanmaktadır.¹⁸² Temelinde cumhuriyetçilik, akılcılık, liberalizm ve aydınlanma olan liberal milliyetçiliğin geliştirilmesinde Giuseppe Mazzini, Ernest Renan, John Stuart Mill gibi önemli isimlerin katkısı bulunmaktadır.¹⁸³ Fakat liberal milliyetçiliğin esas olarak vücut bulduğu en iyi çalışma W.Wilson tarafından yazılmış olan “On Dört Prensiptir” adlı eser olmuştur.¹⁸⁴ Günümüzde de David Miller, Yael Tamir ve Neil MacCormick gibi liberal milliyetçilerin eserlerinde ortak olarak vurgulanan; toplumun; ulusal ölçekte bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu sözleşme olmasıdır.¹⁸⁵ Kanada, Norveç, İskoçya Finlandiya, Belçika gibi ülkelerde yaygın olan milliyetçilik türü olarak bilinmektedir.¹⁸⁶

¹⁷⁵ Abdullah Özdil, “Siyasal İdeolojilerin Ortak Paydası: Milliyetçilik”, *Stratejikortak* (18.04.2023).

¹⁷⁶ Coşar, “Milliyetçi Liberalizmden Liberal Milliyetçiliğe”, 719.

¹⁷⁷ Tanıl Bora, “Sunuş”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce Cilt 4 Milliyetçilik*, ed. Tanıl Bora - Murat Gültekingil (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 20.

¹⁷⁸ Armağan Öztürk, “Liberal Milliyetçilik ve Anti-Liberal Milliyetçilik”, *Researchagate* (18.04.2023).

¹⁷⁹ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, 188.

¹⁸⁰ Öztürk, “Liberal Milliyetçilik ve Anti-Liberal Milliyetçilik”.

¹⁸¹ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, 188.

¹⁸² Özdil, “Siyasal İdeolojilerin Ortak Paydası: Milliyetçilik”.

¹⁸³ Öztürk, “Liberal Milliyetçilik ve Anti-Liberal Milliyetçilik”.

¹⁸⁴ Özdil, “Siyasal İdeolojilerin Ortak Paydası: Milliyetçilik”.

¹⁸⁵ Coşar, “Milliyetçi Liberalizmden Liberal Milliyetçiliğe”, 719.

¹⁸⁶ Filiz, *Liberal Milliyetçilik, Anayasal Yurtseverlik ve İslamcılık Açısından Türkiye’de Milli Eğitim (2002-2022)*, 28.

3.3.1.1. Kimlik Politikaları ve Çok Kültürlülük

Liberal görüşü savunanlara göre çatışma içinde olursa da milliyetçilik aslında çok zıt bir ideoloji olarak görülmemektedir. Liberallerde milletlerin oluşumunda etkili olan kültürel birlikteliğin sağlanmasının ortak aidiyet ve ortak kimlik duygusunun güçlendirdiği fikrine katılmaktadırlar. Bunu da sağlayacak olan milliyetçilik türünün de ancak liberal milliyetçilik olduğuna inanmaktadırlar.¹⁸⁷

Liberal milliyetçilik bir taraftan milliyetçiliğin öngördüğü hedefleri gerçekleştirmek isterken bir taraftan da milliyetçiliğin ters düz ettiği insani değerlerin yaşatılabilmesine ve korunmasına odaklanmıştır. Her “ulusal kimlik” ifadesi telaffuz edildiğinde akıllara homojenleştirilmiş kültür getirilmemelidir. Çünkü bunun böyle olmadığını liberal milliyetçilik kanıtlamıştır. Liberal milliyetçilik farklı alt kültürlere ve kimliklere toleranslı olunması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu sebeple de çok merkezliliği öne çıkarmıştır. Farklılıkların oluşturduğu dünya hedefine ulaşma azmi vardır.¹⁸⁸ Dolayısıyla liberal milliyetçiliğe göre homojenleştirilmiş kültürün ve kimliğin korunması, temel liberal değerlerden olan özgürlük, bireyciliğin gelişimini olumsuz etkilememekte aksine bu liberal değerlerin tamamlanmasını sağlamaktadır.¹⁸⁹

Liberal milliyetçiliğin ısrarla arkasında durduğu farklı kimlik ve kültürlere tolerans fikri; ilk bakışta ulus devletle bağdaşmaz gibi görünse de çok kültürlülük ulus devlet olma yolunda bir engel teşkil etmemektedir. Hatta liberal milliyetçiliğe göre ulus devletler çok kültürlülüğün sağlanması ve onları yaşatması durumunda meşruiyetini güçlendirebilecektir. Bu sebeple de devlet, ülkede egemen olan kültürü azınlıkta kalan kimliklere dayatmamalıdır. Bunun yerine devlet demokratik bir ortamda farklı kimliklerin yaşatılmasına ortam hazırlamalıdır. Çünkü ulusal kimlik böyle kozmopolit yapıda olan toplumlarda bu yöntemle oluşturulamazsa bireyler arasında güven duygusu da oluşturulamayacaktır.¹⁹⁰

3.3.1.2. Yurttaşlar Arası Dayanışma

Ulus devletin tek egemen güç olarak homojen bir toplumun temsilcisi olmasına karşılık, liberal milliyetçilik aynı sınırlar dâhilinde birlikte uyum içinde yaşayan çok kültürlü çok uluslu bir devlet öngörmektedir. Farklılıklar arasında uzlaşma sonucunda ortak bir milli kimlik oluşturarak istikrar ve düzeni sağlamayı

¹⁸⁷ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, 187.

¹⁸⁸ Filiz, *Liberal Milliyetçilik, Anayasal Yurtseverlik ve İslamcılık Açısından Türkiye’de Milli Eğitim (2002-2022)*, 27-29.

¹⁸⁹ Tolga Karabulut, “Yurttaşlığın Krizini Yeniden Düşünmek: Liberal Milliyetçilik ve Anayasal Yurtseverlik Kuramları”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 69/4 (Ocak 2014), 875.

¹⁹⁰ Filiz, *Liberal Milliyetçilik, Anayasal Yurtseverlik ve İslamcılık Açısından Türkiye’de Milli Eğitim (2002-2022)*, 27-29.

hedeflemektedir.¹⁹¹ Dışlayıcı özelliği olan etnik milliyetçiliği değil, daha medeni olarak nitelendirilebilen uzlaşma, dayanışma odaklı ortak bir kimliğin oluşturulmasını savunmaktadır.¹⁹² Fakat liberal milliyetçilik anlayışının siyasal bir özne olarak kabul edilen yurttaşı, ortaklaşa oluşturulmuş milli kimlikle etkisiz hale getirmeye çalışması da birçok kültürel değerlerin siyasal alana hâkim olmasına ve siyasi ortamın daralmasına sebep olabilmektedir.¹⁹³

Milliyetçilik özü itibari ile ortak bir amaç etrafında tüm yurttaşları tek bir yöne organize edebilmektedir. Çünkü millete ve topluma birlikte aile olma fikrini aşılacaktır. Başka bir ifade ile toplumda var olan farklı kimlik ve kültürleri birbirine bağlayarak birlikte var olunabileceği fikrini öne sürmektedir. Bu kaynaştırma söylemi sonucunda da milli bilinç oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu bilinç sayesinde kimlikleri ne olursa olsun bireyler arasında bir dayanışma fikri oluşmaya başlamaktadır.¹⁹⁴

Liberal milliyetçiliğin ortaya koyduğu “yurttaşlık” ise; doğrudan hukukla kurulmakta ve hak ve hürriyetlerin tanınması ve hak ve hürriyetlerin korunması ile ilgilenilmektedir.¹⁹⁵ Toplumsal dayanışmanın oluşumunda tıpkı milliyetçilikte olduğu gibi bireyin içinde yaşadığı topluma aidiyet duygusu ile bağlanması gerekmektedir. Bu gerekliliğin sağlanması sonucunda birey ait olduğu topluma “biz” gözüyle bakmaya başlayacak ve kendi kültürünün yanı sıra genel kabul gören ortak kamusal kültürü de benimsemeye başlayacaktır.¹⁹⁶ 1990’larla birlikte liberal milliyetçilik daha çok siyasal düzlemlerde azınlıkların kültürel taleplerinin ifade edilmesinde ve ayrılıkçı hareketlerin faaliyetlerinde kullanılan bir araç haline gelmiştir. Birlikte yurttaş olma fikrini olumsuz etkileyen bu taleplere yakından bakıldığında azınlıkların kendi kültür ve kimliklerini çoğunluğun kültür ve kimliğinden koruma çabası olduğu görülmektedir.¹⁹⁷

Sonuç

Çalışmada liberalizmin dünya ve Türk siyasal hayatında geçirdiği evrelerin yanı sıra liberalizmin ne kadar milliyetçi olduğu sorusu üzerine odaklanılmıştır.

¹⁹¹ Karabulut, “Yurttaşlığın Krizini Yeniden Düşünmek: Liberal Milliyetçilik ve Anayasal Yurtseverlik Kuramları”, 878-887.

¹⁹² Filiz, *Liberal Milliyetçilik, Anayasal Yurtseverlik ve İslamcılık Açısından Türkiye’de Milli Eğitim (2002-2022)*, 34.

¹⁹³ Karabulut, “Yurttaşlığın Krizini Yeniden Düşünmek: Liberal Milliyetçilik ve Anayasal Yurtseverlik Kuramları”, 887.

¹⁹⁴ Filiz, *Liberal Milliyetçilik, Anayasal Yurtseverlik ve İslamcılık Açısından Türkiye’de Milli Eğitim (2002-2022)*, 33.

¹⁹⁵ Karabulut, “Yurttaşlığın Krizini Yeniden Düşünmek: Liberal Milliyetçilik ve Anayasal Yurtseverlik Kuramları”, 876.

¹⁹⁶ Filiz, *Liberal Milliyetçilik, Anayasal Yurtseverlik ve İslamcılık Açısından Türkiye’de Milli Eğitim (2002-2022)*, 34.

¹⁹⁷ Karabulut, “Yurttaşlığın Krizini Yeniden Düşünmek: Liberal Milliyetçilik ve Anayasal Yurtseverlik Kuramları”, 875.

Buna göre liberalizm ve milliyetçilik genel olarak çatışma içerisinde olduğu görülmektedir. Her şeyden önce liberalizmin özerk, serbest bireycilik, atomistik toplum anlayışının milliyetçiliğin toplumcu, bireyin topluma aidiyet duygusu ile bağlanması anlayışının karşısında yer aldığı görülmektedir. Milliyetçilik adeta ulusları ve ulus devletleri her alanda oluşturmuşken, liberalizm sadece ulusların kültürel varlıklar olduğunu ve her ulusun eşit self-determinasyon hakkının olduğunu savunmaktadır. Milliyetçilik oluşturduğu ulus devlette tekçi homojen kültürün yerleştirilmesini hedeflemektedir. Fakat liberalizm bu anlayışına karşı çıkmış toplumdaki farklı kimliklerin, azınlıkların kendi kültürünü yaşaması gerektiği ifade edilmiştir. Çok kültürlü toplum yapısının devletin meşruluğunu artıracığı ifade edilmiştir. 1970 sonrası yaşanan küreselleşme ile ulus devletlerin bu homojen kültür ideali devletlerin küçültülmesi, ulus üstü kurumsallaşmalar, küresel ekonomi, küresel teknoloji hareketleri, göç ve göçmen hareketleri ile sarsılmaya başlamış ve liberalizmin çok kültürlü yapısı dünyada daha çok kabul görmeye başlamıştır.

Her iki ideoloji çatışma içinde olsa da bazı noktalarda ortaklaştığı da görülmektedir. Öncelikle iki ideolojide Fransız İhtilali'nin ürünü olmuştur. Milliyetçiliğin ortaya çıkardığı ulus devleti liberalizm tamamen reddetmemektedir. Çünkü serbest piyasa güven ortamı istemektedir. Bu güven ortamı da ulus devletin ulusal güvenliği ile sağlanabilmektedir. Buna karşılık milliyetçiliğinde liberal ekonomiyi tamamen reddetmediği daha çok karma modelde liberalizmden yararlandığı görülmüştür. Liberalizm burjuva hegemonyasını kurabilmek için milliyetçilikten yararlanmıştır. Her iki ideolojinin de farklı çevrelerde kimi zaman bölücü-ayrılıkçı ideoloji olarak kabul edildiği görülmektedir. Milliyetçiliğin insanlığı, liberalizmin toplumları böldüğü ifade edilmektedir.

Milliyetçiliğin alt geleneği olan liberal milliyetçilikte milliyetçiliğin liberalizmden etkilenmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Temeline tüm ulusların eşit self-determinasyon hakkına sahip olduğunu koyan liberal milliyetçilik, hem ulus devleti ve egemenlik hakkını savunmakta hem de bu egemenliğin hak ve hürriyetleri ihlal edici bir şekilde kullanılmasının önüne engel olmayı hedeflemiştir. Cumhuriyetçiliği, demokrasiyi, anayasal yönetimi temel değer değerleri olarak görmektedir. Demokratik bir yönetimin savaş ve kaosları sona erdirebileceğine inanmıştır. Etnik dışlayıcı bir milliyetçilik yerine daha kapsayıcı bir milliyetçilik anlayışı yürütmektedir. Hem milliyetçiliğin temel öğretilerini hayata geçirmekte hem de milliyetçiliğin sebep olduğu insani değerleri korumaya çalışmaktadır. Toplumlardaki egemen kültür dışında kalan azınlık kültürlerine toleranslı davranmayı devletin bu toleransı gösterecek mahiyette tekrar düzenlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla çok kültürlülüğün, çok merkezlikten bahsedilmektedir. Egemen kültürün azınlıklara benimsetilmesini dayatmacılık olarak algılayan liberal milliyetçilik; farklılıkların uzlaşma ile oluşturacağı bir dünya

hayal etmektedir. Liberal milliyetçilik 1990'lara gelindiğinde daha çok azınlık haklarının savunucusu ve ayrılıkçı hareketlerin toplanma merkezi olarak görülmeye başlamıştır.

Son söz olarak liberalizmin milliyetçilikle ilişkisi ve ne kadar milliyetçi olduğu sorgulaması yapılırken her iki ideolojinin genel varsayımlarını yan yana koyup bütüncül bir gözle "liberalizm milliyetçi" veya "liberalizm milliyetçi değil" değerlendirmeleri doğru sonuç vermeyecektir. Çünkü gerçekten tamamen zıt noktaları olduğu gibi ortaklaştığı noktalarda vardır. Bunun için izlenecek yol ve yöntem çalışma da olduğu gibi temel odak noktalarına (toplum görüşleri, ulus kavramı, ulus devlet, homojen kültür, çok kültürlülük) her iki ideolojinin de nasıl baktığının iyi analiz edilmesi gerekmektedir. İfade edildiği gibi tüm bu odak noktalarının analizi sonucunda liberalizmin milliyetçilikle ortak noktaları olsa aslında milliyetçi bir ideoloji olmadığı sonuca varılmıştır. Dolayısıyla milliyetçiliğin bir alt formu olan çok kültürlülüğe dayalı dünya inşa etme fikri olan liberal milliyetçiliğinde varsayımlarının gerçek hayatta bir karşılığının olmadığı yönünde fikir oluşmuştur.

Kaynakça

Akıncı, Abdulvahap. "Milliyetçilik Kuramları". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 15/1 (Nisan 2014), 131-150.

Aktuğ, Semra. *Üç Farklı Liberalizm Türünde Birey, Toplum ve Devlet Anlayışı*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019. <http://acikerisim.ktu.edu.tr/jspui/handle/123456789/2962>

Akyol, Taha. "Liberalizm ve Milliyetçilik". *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Cilt 4 Milliyetçilik*. ed. Tanıl Bora - Murat Gültekingil. 731-750. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2002.

Arslan, Emre. "Milliyetçilik". *Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*. ed. Gökhan Atılğan - E. Attila Aytekin. 395-408. İstanbul: Yordam Kitap, 7. Basım, 2018.

Avan, Sinan. "Gerçekten Liberalizm Mi? Yoksa Sadece Söylem Mi?: Tek Partili Türkiye'de Liberal Gelişmeler". *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 48 (Mart-Nisan 2015), 31-45.

Avan, Sinan. *Liberalizmin Türkiye'deki Temel Hak ve Özgürlüklere Yaklaşımı: Liberal Düşünce Dergisi Örneği*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Bakan, Selahattin - Tuncel, Gökhan. "Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi". *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 2/1 (Haziran 2012), 51-65.

Başkan, Muhammet Yasin. "Liberalizm ve Türk Siyasal Hayatında Liberal Eğilimler". *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 23/3 (Eylül 2022), 167-208. <https://doi.org/10.53443/anadoluibfd.1118815>

Bedirhanoğlu, Pınar. "Türkiye'de Neoliberal Otoriter Devletin AKP'li Yüzü." *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*. ed. İlhan Uzgel - Bülent Duru. 39-64. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2009.

Berktaş, Fatmagül. "Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji". *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. ed. H. Birsen Örs. 47-114. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, 2016.

Bıçakçı, Harun. "Osmanlıdan Günümüze Liberalizm ve Liberal Partiler". *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 74 (Temmuz 2019), 171-184.

Birler, Ömür. "Liberalizm". *Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*. ed. Gökhan Atılğan - E. Attila Aytekin. 299-313. İstanbul: Yordam Kitap, 7. Basım, 2018.

Bora, Tanıl. "Sunuş". *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Cilt 4 Milliyetçilik*. ed. Tanıl Bora - Murat Gültekingil. 15-22. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2005.

Coşar, Simten. "Milliyetçi Liberalizmden Liberal Milliyetçiliğe". *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Cilt 4 Milliyetçilik*. ed. Tanıl Bora-Murat Gültekingil. 718-730. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2002.

Coşkun, Vahap. "Küreselleşme ve Ulus Devletin Geleceği". *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 1/1 (Haziran 2004), 239-258.

Çetin, Halis. "Liberalizmin Temel İlkeleri". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 2/1 (2001), 219-237.

Demirel, Ahmet. "Millî Mücadele Döneminde Birinci Meclis'teki Liberal Fikirler ve Tartışmalar." *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Cilt 7 Liberalizm*. ed. Tanıl Bora - Murat Gültekingil. 164-184. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2005.

Doğan, Bahar Burtan. "İktisadi Liberalizm Nedir? Ne Değildir?". *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 14/20-21, (Ekim 2009), 183-220.

Eken, Huriğül. "Küreselleşme ve Ulus Devlet". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16 (Ağustos 2006), 243-262.

Ercoşkun, Burak. "Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye'de Liberalizm". *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 72 (Mart-Nisan 2019), 105-122.

Erdoğan, Mustafa. "Liberalizm ve Türkiye'deki Serüveni". *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Cilt 7 Liberalizm*. ed. Tanıl Bora - Murat Gültekingil. 23-40. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2005.

Erdoğan, Mustafa. "Liberalizmin Tarihi ve Felsefi Temelleri". *Eskiye* 15 (Aralık 2009), 5-17.

Erdoğan, Umut. "Liberalizm, Neoliberalizm ve Türkiye'de 12 Eylül Askeri Darbesi Sonrası Dönüşüm". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 10/1 (Ocak 2023), 286-304.

Filiz, Mehmet Şirin. *Liberal Milliyetçilik, Anayasal Yurtseverlik ve İslamcılık Açısından Türkiye'de Milli Eğitim (2002-2022)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

Guibernau, Montserrat. *Milliyetçilikler 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler*. çev. Neşe Nur Domaniç. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1997.

Heywood. Andrew. *Siyasi İdeolojiler*. çev. Ahmet Kemal Bayram - Özgür Tüfekçi-Hüsamettin İnanç vd. Ankara: Adres Yayınları, 9. Basım, 2015.

Karabulut, Tolga. "Yurttaşlığın Krizini Yeniden Düşünmek: Liberal Milliyetçilik ve Anayasal Yurtseverlik Kuramları". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 69/4 (Ocak 2014), 871-890. <https://doi.org/10.16987/ausbf.85924>

Karadağ, Ahmet - Yaman, Haluk. "Üç Farklı Milliyetçilik". *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 9/2 (Ocak 2018), 84-108.

Kaymaz, İhsan Şerif. "Kemalizm'in Ulusalçılık Anlayışı ve Günümüz Türkiye'sinde Ulusalçılık - Milliyetçilik Algılamaları". *Memleket Siyaset Yönetim* 5/13 (Ağustos 2010), 86-106.

Kerestecioğlu, İnci Özkan. "Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens'ten Frankeştayn'ın Canavarına". *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. ed. H. Birsen Örs. 307-350. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, 2016.

Özavcı, H. Ozan. "Düşünce Tarihi Merceğinden Türkiye'de Liberalizm". *Doğu Batı Dergisi* 57 (Temmuz 2011), 137-174.

Özden, Hacı Ömer. "Fransız Devrimine Doğru Siyasi Düşünce". *Siyasi Düşünceler Tarihi*. ed. Şükrü. Nişancı. 257-281. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2021.

Özdil, Abdullah. "Siyasal İdeolojilerin Ortak Paydası: Milliyetçilik". *Stratejikortak*. Erişim Tarihi: 18.04.2023. <https://stratejikortak.com/2016/09/siyasal-ideolojiler-milliyetcilik.html>

Özer, M. Akif vd. "Liberal Milliyetçilik ve Türk Milliyetçiliği: Bir Dikotomi Mi Yoksa Uygulanabilir Bir Argüman Mı?". *TESAM Akademi Dergisi* 5/1 (Ocak 2018), 35-62. <http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.392688>

Öztürk, Armağan. "Liberal Milliyetçilik ve Anti-Liberal Milliyetçilik". *Researchgate*. Erişim Tarihi: 18.04.2023. https://www.researchgate.net/publication/340923457_LIBERAL_MILLIYETCILIK_VE_ANTI-LIBERAL_MILLIYETCILIK adresinden alındı.

Şahin, Köksal. "Bir İdeoloji Olarak Milliyetçilik". *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi* 12 (Mayıs 2007), 1-9.

Topçu, Emel - Menek, İbrahim Halil. "Ulus-Devlet Düşüncesi ve Çok kültürlülük". *Gaziantep Üniversitesi İslâhiye İİBF Uluslararası E-Dergi* 3/3 (Aralık 2019), 106-120.

Türk, H. Bahadır. "Halide Edip Adıvar'ın Liberalizmle İmtihanı". *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Cilt 7 Liberalizm*. ed. Tanıl Bora - Murat Gültekingil. 119-138. İstanbul: İletişim Yayınları, 1 Basım, 2005.